

TÜRKİYE’NİN KALKINMASINDA SÜMERBANK VE ETKİNLİĞİ (1933-1987)*

MEHMED GÖKHAN POLATOĞLU**

ÖZ

Türkiye’nin millî iktisadi hedefler kapsamında kalkınması başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere ilk dönem Cumhuriyet hükûmetlerinin programlarında her zaman yer alan konular arasındaydı. Bu bağlamda sanayileşme; kalkınmanın en önemli aşamalarından biri olarak ele alındı. Sanayileşme çalışmaları kapsamında 1923-1930 döneminde çeşitli girişimlerde bulunuldu. Ancak istenilen hedeflere ulaşamadı. Dönemin koşulları da dikkate alınarak hızlı ve etkili bir şekilde kalkınmak için 1930’ların başından itibaren karma ekonomik bir yapı yerine devletçilik ilkesi eksenli bir ekonomi politikası izlenmeye başlandı. Böylece doğrudan kamu destekli yatırımların yolu açıldı.

Kamu destekli yatırımlarda tesisleşme sürecini yönetmek, desteklemek ve sürdürmek için 1933’te Sümerbank kuruldu. Türkiye’nin ilk Kamu İktisadi Teşekkülü olma özelliğini taşıyan Sümerbank’ın adı bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından konuldu. Sümerbank faaliyette bulunduğu süre zarfında ülkenin birçok yerinde kurduğu fabrikalar ve açtığı işletme ve müesseseler ile ekonomiye önemli katkıda bulundu.

Türkiye’de 1980’lerin başından itibaren ekonomi politikasında yaşanan sistem değişikliği ve gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları Sümerbank’ı da etkiledi. Kurum 1987’de Sümerbank Holding A.Ş. adı ile çalışmalarına devam etti. Bu makalede Kurumun

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğretim Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE, gokhanpolatoglu@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3310-408X

bizzat Sümerbank adıyla faaliyetlerini sürdürdüğü 1933-1987 dönemi ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Fabrika, Müessese, Sümerbank, Türkiye.

SUMERBANK AND ITS EFFICIENCY IN THE DEVELOPMENT OF TURKEY (1933-1987)

ABSTRACT

The development of Turkey within the scope of national economic development has always been among the issues included in the programs of early Governments of Turkish Republic, especially of Mustafa Kemal Atatürk’s. In this respect, industrialization was handled as one of the most important stages of development. Within the context of industrialization efforts, various attempts were made during the period of 1923-1930. Yet expected achievements couldn’t be realized. Considering the conditions of the period, an economic policy based on the principle of statism was started to be followed instead of a mixed economic structure beginning from the early 1930’s in order to develop rapidly and efficiently. Thus, the road for state-funded investment was opened.

In order to manage, support and sustain the establishment process in state-funded investments, Sumerbank was founded in 1933. Sumerbank, being the first State Economic Enterprise, was named personally by Mustafa Kemal Atatürk. Sumerbank contributed significantly to the economy through the factories, the businesses and establishments it established in many parts of the country during its period of operation.

The system changes experienced in economic policies and the customization applications realized from the beginning of 1980’s also affected Sumerbank. The institution continued its operations with the name of Sumerbank Holding A.Ş. in 1987. In this article, the period of 1933-1987 has been tried to be evaluated, in which the institution continued its operations per se with the name Sumerbank.

Keywords: Economy, Factory, Institution, Sumerbank, Turkey.

GİRİŞ

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni millî bir ekonomi temeli üzerinde kalkındırarak ileri seviyeye ulaştırmak, devlet ileri gelenlerinin en önemli hedefleri arasında yer aldı. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin istiklali ve istikbali için iktisadi kalkınmanın önemine her fırsatta değinmekteydi¹. Kendisinin İzmir’de 4 Şubat-17 Mart 1923’te toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde; “Bu memleketin efradı ellerinde numuneleriyle, ziraat, ticaret, sanat, say ve sapanın mümessili olsun. Artık bu memleket fakir, millet hakir değil, belki memleketimiz zenginler memleketidir. Bu yeni Türkiye’nin adına da çalışanlar diyarı denir” açıklamasına bağlı olarak alınan kararlar gereği millî ekonomiyi kurmak ve geliştirmek için yeni düzenlemeler yapılacaktır².

Devlet, özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren millî ekonomiyi inşa etmek, bunun için gereken sermayeyi sağlamak ve millî sanayi için gereken ham maddeyi temin etmek üzere ekonomide kurucu, koruyucu ve teşvik edici bir politika izledi³. Ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmanın esaslarından biri olan ekonomik gelişmişlik düzeyini yakalamak için 1923-1933 döneminde ulusal ve uluslararası düzeyde bir takım adımlar atıldı. Bunlar arasında; iktisadi ilerlemenin önündeki en büyük engellerden biri olan kapitülasyonların 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile kaldırılması, gümrük tarifesinin millî sanayiye koruyucu yönde yeniden düzenlenmesi, endüstrileşmeyi teşvik edici kanunların çıkarılması ve yatırımlar için kredi sağlayacak bir bankanın kurulması yer almaktaydı⁴.

¹ Hayri Öget, “Atatürk’ün Ekonomi ve Endüstri Görüşü”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 5, Kasım 1961, s.14.

² A. Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.65; Sanayileşmeyi etkin bir hâle getirmek için yapılan yeni düzenlemeler arasında; yerli endüstriyi koruyarak gelişimini sağlayacak bir gümrük himayesi kanunu ile 1913’te yayımlanan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun 12. Maddesi’nin değiştirilmesi ve 1055 sayılı yeni bir kanunun hazırlanması, nakil işlerinde iyileştirmeler, kredi temini için bankaların kurulması ve teknik eleman yetiştirilmesi bağlamında eğitim desteğinin sağlanması yer almaktaydı. İbrahim Dinçer, **Sanayileşen Türkiye**, Doğruluk Matbaası, İstanbul 1965, s.26-27.

³ Nurullah Esat Sümer, “İstikbale Bakan Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 91, Ocak 1970, s.9.

⁴ Ahmet Ardel, “Cumhuriyet Devrinde Endüstri”, **Türk Coğrafya Dergisi**, S 3-4, 1943, s.320.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ekonomik ilerleme ve sanayileşme payı içinde özel teşebbüs ve sermayeye öncelik verildi⁵. Bu kapsamda 1927’de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel teşebbüs yatırımlarını teşvik edici haklar tanındı. Ancak kalkınma faaliyetlerinde yalnızca özel teşebbüs ve sermayenin kullanılması istenilen sonuçlara ulaşılması bakımından yetersiz kaldı. Bunda 1929 dünya ekonomik krizinin iktisadi bünyeyi olumsuz yönde etkilemesi de etkili oldu⁶. Kriz nedeniyle gümrük sisteminde daha kapalı ve denetimli bir yapıya geçildi. Dış ticaret açığı iki katına çıktı. Türk lirası büyük değer kaybına uğradı ve tarımsal ürün fiyatları hızla düştü. Hükümet, dış ticareti kısıtlayıcı, döviz işlem ve sermaye hareketlerini denetleyici tedbirler aldı⁷.

Başvekil İsmet İnönü, Türkiye’de yaşanan ekonomik darboğaz üzerine ülke içinde üretimi ve tüketimi arttıracak faaliyetlerin arttırılması gerektiğini ve bu bakımdan sanayileşmeye her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulduğunu belirtti⁸. Ancak mamul madde sıkıntısının yaşandığı bu süreçte, iç talebin ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulması planlanan sanayi tesisleri için özel teşebbüslere verilen teşvik ve ayrıcalıklardan istenilen sonuç alınamadı. Tüm bu koşullar altında ekonomide devletçilik ilkesi doğrultusunda büyük yatırımların bizzat devlet tarafından yapılması ve ilerleyen yıllarda özel sektöre devredilmesi ön görüldü⁹.

Türkiye’de 1932-1933 dönemiyle birlikte iktisadi ve buna bağlı olarak da sanayileşme faaliyetlerine ağırlık verilmeye başlandı¹⁰. Bu kapsamda planlı ve disiplinli bir program dâhilinde iç tüketimi karşılayacak bir fabrikalaşma yöntemine geçildi¹¹. Büyük ölçekli ana sanayi tesislerinin inşa edilmesi amacıyla 1925’te kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası yeterli olanaklara sahip değildi. Bankanın işletmeciliği ile bankacılığı 1932’de yapılan bir düzenlemeyle ayrıldı. Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi ve

⁵ **Türkiye Ziraat Gazetesi**, S 15, 15 Ağustos 1939, s.246.

⁶ Necedet Serin, “Atatürk’ün İktisadî Politika Anlayışı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C 1, S 2, 1988, s.220.

⁷ **Türkiye’de Pamuklu Tekstil Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu**, Haz. Cavit Şentürk, Yaman Erdal, Oğuz Türkyılmaz, TMMOB, Ankara 1976, s.24.

⁸ Faik Kırbaşı, **1920-1972 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Hükümet Politikaları**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1973, s.89.

⁹ **Türkiye’de Pamuklu Tekstil Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu**, s.25.

¹⁰ Cemal Üner, “Türkiye’nin Son 30 Yıllık Sınai Gelişmesi”, **Mühendis ve Makina**, C 7, S 84, Temmuz 1964, s.2.

¹¹ **Fen ve San’at**, C 2, S 10, Haziran 1935, s.2.

Kredi Bankası kuruldu. Ancak millî ihtiyaç, emniyet ve menfaatlerin zorunlu kıldığı büyük sanayi tesislerini kuracak yeterli birikime ve sermayeye sahip olamadıklarından etkili bir sonuç elde edilemedi. Bu maksatla 1933'te Sümerbank teşkil edildi¹².

Devlet tarafından Sümerbank'a genel olarak, Türkiye'yi ilkel tarım yöntemlerinin uygulandığı zirai bir ülke konumundan modern tarım ile sanayiye uyumlu bir şekilde işleterek güçlü bir ekonomik yapıyı oluşturmak, kalkınmayı hızlandırmak ve büyük önem arz eden sanayi projelerini hayata geçirmek gibi görevler verildi¹³. Bu kapsamda 1931'de hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933'te uygulamaya konuldu¹⁴. Planın bir gereği olarak 1928-1938 döneminde imtiyazlı yabancı şirketlerin elindeki; su, elektrik, telefon, hava gazı, tramvay, liman, demiryolu ve maden işletmelerinin bir kısmı millileştirildi. Böylece büyük ve orta ölçekli sanayi tesislerinin; alt ve üst yapı, ulaşım ve iletişim gereksinimlerinin karşılanması ile ham ve mamul madde sevkiyatında yaşanabilecek sorunların önüne geçilmek istendi.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen dâhil olmakla birlikte 1940-1945 sürecinde savaş ekonomisi ve yarı seferberlik şartlarıyla karşı karşıya kaldı. Bütçenin büyük bir kısmı savunmaya ayrılırken üretici etkin nüfus silahaltındaydı. İthalat 1938'de 120.000.000 dolardan 1940-1941 döneminde 50-55.000.000 dolara kadar geriledi. Bu durum ara, yatırım ve tüketim mal girişi ile gümrük vergilerinde daralmaya neden oldu¹⁵. 1942-1943 tarihli hükümet programında; gıda, elbise, ayakkabı ve silah gibi genel ihtiyaç malzemelerini bizzat yurt içinde üretecek çalışmalarda bulunulacağı belirtilmekteydi¹⁶. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 1944'te hazırlıklarını başlattığı kalkınma planında ise sanayi ve maden yatırımlarına yer verilmekteydi¹⁷. Bu süreçte hayata geçen ve gerçekleşmesi planlanan yatırımların, koşullar dikkate alındığında genel olarak savunma, enerji, ulaşım, gıda ve giyim üzerine gerçekleştiğini görmekteyiz.

¹² **Sümerbank X'uncu Yıl**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943, s.15-18.

¹³ **Sümerbank İzmir Arsiulusal Panayırı 1-22 Eylül 1936**, İzmir 1936, s.1-2.

¹⁴ Serin, a.g.m., s.220.

¹⁵ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.217.

¹⁶ **Hükümetler ve Programları 1920-1960 I**, Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1988, s.100.

¹⁷ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1995, s.570

Türkiye’de çok partili sürecin başladığı 1950’den itibaren izlenen ekonomi politikasında da değişimler yaşandı. Devletçilikten karma ekonomik sisteme geçildi. İktisadi gelişme alanı ve gerçekleştirilecek sanayi yatırımları ağırlıklı olarak zirai alana kaydırıldı. Sümerbank, tesisleşmesini dokuma endüstrisinde yoğunlaştırdı¹⁸. 1950-1953 döneminde Banka’ya ait tesislerin genişletilmesi ve ıslahı amacıyla pamuk sanayisine 40.307.000 lira ve yünlü dokuma sanayisine 23.119.000 lira kaynak tahsis edildi¹⁹.

1961 Anayasası ile Türkiye’nin planlı kalkınmasına karar verildi. 1963’ten itibaren “beş yıllık kalkınma planları” uygulamaya konuldu²⁰. Kalkınma planları ile sanayi ürünlerinin ithali yerine yerli üretimine geçilmesi amaçlandı²¹. Sümerbank’ın da dâhil olduğu Kamu İktisadi Teşekküllerine azami verimlilik ve randıman kazandırılması amaçlandı²².

Ülkede 1970’lere kadar sürdürülen ve millî sanayinin kurulmasını ve ilerlemesini sağlayan korumacı ve içe dönük iktisat politikası, değişen ve gelişen şartlar itibariyle özellikle 1980’lerin başından itibaren yerini dışa dönük ve liberal bir ekonomik sisteme bıraktı²³. Bu açıdan 1980 yılı sanayileşmede bir dönüm noktası oldu. Hızlı fiyat artışı, üretim darboğazı ve dış ödeme güçlüğü; kamu sektörünün daralması, piyasa mekanizmasının serbestleşmesi ve kamu işletmelerinin zamanla özel sektöre devredilmesi sürecini başlattı²⁴. 24 Ocak 1980 Kararları’yla²⁵ ise Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi amaçlandı²⁶.

¹⁸ **Karma Ekonomi**, Çeltüt Matbaacılık Kolektif Şirketi, İstanbul 1967, s.38-42.

¹⁹ **DP 1954 Kalkınan Türkiye**, Desen Matbaası, Ankara 1954, s.170.

²⁰ Bilge Aloba Köksal - A. Râsîh İlkin, **Türkiye’de İktisadî Politikanın Gelişimi (1923-1973)**, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., İstanbul 1973, s.97.

²¹ **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, Ed. Korkut Boratav, Ergün Türkcan, Taner Berksoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s.16.

²² **Karma Ekonomi**, s.38-42.

²³ Uğur Eser, **Türkiye’de Sanayileşme**, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s.146-178.

²⁴ **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, s.18.

²⁵ Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık Müsteşarı olarak atanan Turgut Özal tarafından hazırlanan ve onaylanan 24 Ocak 1980 Kararları ile devletin ekonomideki yeri ve önemi azaltıldı. Serbest piyasa ekonomisine geçildi. Dış ticaret serbestisi sağlandı. Yabancı sermaye yatırımlarının önündeki engeller kaldırıldı. Sanayileşmede ithal ikameci uygulama yerine ihracata yönelik dışa açık sisteme geçildi. Işın Çelebi, **Türkiye’nin Dönüşüm Yılları**, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.94.

²⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985, s.123-124.

KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Kanun çerçevesinde Bakanlar Kurulunun 11 Eylül 1987 tarih ve 87/12184 sayılı kararı gereği Sümerbank'ın özelleştirilmesine karar verildi. Bununla birlikte Sümerbank'ın Kamu İktisadi Teşekkülü vasfı da sona erdi²⁷. Banka, 8 Aralık 1987'de "Sümerbank Holding A.Ş." adıyla yeniden yapılandırıldı²⁸.

I. Sümerbank'ın Kuruluş Süreci (1933)

Dünya ekonomisinde 1929 yılı bir kırılma noktası oluşturdu. Yaşanan büyük çaplı ekonomik kriz, birçok ülkeyi iktisadi yönden derinden etkiledi. Türkiye kendi ekonomik şartlarını göz önünde bulundurarak bir takım önemli kararlar aldı. Dönemin İktisat Vekili Celâl Bayar'ın, Başvekil İsmet İnönü'ye verdiği raporda ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için büyük çaplı yatırımların bizzat devlet imkânları ile gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmekteydi²⁹.

Devlet eliyle kurulması planlanan büyük sanayi tesislerinin hayata geçirilmesi için bir kamu kurumu olarak açılacak Sümerbank'ın 29 Nisan 1933'te beyan edilen kuruluş gerekçesinde genel olarak şu ifadelere yer verilmekteydi:

“Sanayileşme hareketimizin millî ihtiyaç ve menfaatlerimizin gerektirdiği oranda gerçekleştirilmediği ilk teşebbüs devresinin tecrübeleri ile anlaşılmıştır. Bütün millî kaynak ve iktisadî unsurlardan yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve ahenkli olarak başarılabilmesi için kuvvetli bir kuruluşa ihtiyaç vardır. Devlet sanayi programında ilk önce kurulması istenilen sanayi şubeleri için millî ve özel teşebbüslerle birlikte çalışacak bir Devlet Teşekkülü gerçekleştirilmelidir³⁰.”

Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin yeni sanayileşme hareketi, bir kamu kurumunun desteği ve güvencesi ile millî ihtiyaçlar çerçevesinde ve gerektiği ölçüde gerçekleştirilecekti.

²⁷ T.C. Resmî Gazete, S 19619, 30 Ekim 1987, s.16.

²⁸ <http://www.sumerholding.gov.tr/tr/kurumsal/sirket/tarihce.aspx>, Erişim Tarihi: 10.02.2020.

²⁹ Nurullah Esat Sümer, “İstikbâle Bakan Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 91, Ocak 1970, s.10.

³⁰ **Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973**, Tisa Matbaacılık, Ankara 1973, s.3.

Sümerbank, TBMM’de 3 Haziran 1933’te kabul edilen 2262 Sayılı Kanun ile 20.000.000 lira sermaye ve Ankara merkezli olarak³¹ 11 Temmuz 1933’te kuruldu³². Adı, Mustafa Kemal Atatürk tarafından konuldu. Afet İnan, Sümerbank isminin verilmesini bir beyanatında şu cümlelerle aktarmaktaydı:

“Mezopotamya’nın güneyinde Ön Asya yurdu çağ medeniyetinin en eski yurdu olan bu bölgede yaşamış bir kavim ile dil ve ırk birliğimiz arkeolojik keşiflerle bilinmeye başlamıştı. Şu Sümer medeniyeti ile bilhassa dil birliğimiz bakımından ilgilenmemiz pek tabii idi. Atatürk bu yeni arkeolojik keşiflerin tarihini bizzat okumuş ve üzerinde hassasiyetle durmuştur. 1935’teki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi programında bu konu, ilmî araştırmalarını ve öğretimini yapacak bir kürsüde toplanmıştır. Bu bir tarih meselesi idi. Fakat Atatürk, kitlelerin bellemesini ve kullanmasını istediği bu tarihi adı, yurdumuzun her köşesinde ekonomik bakımdan hizmeti olan ‘Sümer Bank’ müessesine vermeyi uygun bulmuştu³³.”

Afet İnan’ın açıklamalarından hareketle 1930’larda Türk tarihi üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda Türklerin iktisadi alandaki katkı ve etkilerinin araştırılmalarına da yer verilmiştir. Bu bağlamda Sümerlerin ve Etilerin madencilik sahasındaki faaliyetleri, Sümerbank ve Etibank isimlerinin doğmasında önemli bir etken olmuştur.

Sümerbank’ın kurulmasının ardından Banka’ya ait bir merkez binasının inşası için çalışmalara başlandı ve Ankara’nın Ulus semtinde Cemal Bey’e ait Taşhan’ın yerine inşa edilmesine karar verildi³⁴. Bina planları Alman Mimar Prof. Dr. Martin Elsaesser tarafından 1937-1938 döneminde hazırlandı. Mr. Elsaesser, tasarımda Türk mimari tarzını dikkate aldı. En son teknoloji ile donatılan Sümerbank merkez binasının giriş kısmında yer alan Mustafa Kemal Atatürk’ün mermer heykeli, Viyanalı Heykeltıraş Heinrich Krippel’in eseri idi. Binanın bodrum katında; evrak dairesi, memur gardıropları ile hava saldırısına karşı sığınaklar bulunmaktaydı. Zemin katında bankacılık işlemlerinin yapıldığı gişe dairesi vardı. Buradan çift merdiven ile üst kattaki İdare Meclisine ve Umumî Müdürlük Dairesine ulaşılmaktaydı. Zemin katın

³¹ **T.C. Resmî Gazete**, S 2424, 11 Haziran 1933, s.2676; **TBMM Kanunlar Dergisi**, C 12, 11 Haziran 1933, s.819-820; **İktisadî Yürüyüş**, C 5, S 51-52-53, 18 Şubat 1942, s.41.

³² **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 91, Ocak 1970, s.9.

³³ Afet İnan, “Atatürk’ün Adını Koyduğu Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 14, S 161, Kasım 1975, s.20.

³⁴ **BCA**, Fon Kodu: 030.10.00.00. Yer No: 138.985.10.

diğer tarafında ise her çeşit kumaşın, ipekli, yünlü ve pamuklu dokumanın, elbiselerin, moda eşyalarının, halıların ve diğer ürünlerin satışa sunulduğu mağazalar yer almakta olup Ankara iklimine uygun kapalı bir çarşı niteliği kazandırılmıştı. En üst kata gelindiğinde; mutfak, gazino ve büyük bir taraçaya ulaşılmaktaydı. Katlara asansör ile de çıkılabilmekteydi³⁵.

İktisat Vekâletinin 10 Haziran 1933 tarih ve 6142//105 sayılı tezkeresinin İcra Vekilleri Heyeti tarafından 11 Haziran 1933'te kabulüyle Sümerbank'ın ilk Umum Müdürlüğüne 600 lira maaş ile Âli İktisat Meclisi Umumî Kâtibi Nurullah Esat, Müdür Muavinliğine 550 lira maaşla İş Bankası Merkez Müdürü Osman Nuri beyler tayin edildi. Azalıklara İsmail Safa ve Asım beyler görevlendirildi³⁶. İcra Vekilleri Heyeti tarafından Sümerbank Teknik Kısım Müdür Muavinliğine Ölçüler ve Ayar Müdürü İlhami Nafiz Bey atandı³⁷.

Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esat (Sümer) Bey, sanayileşme ve buna bağlı olarak kalkınmanın yeri ve önemini belirtirken Türk endüstrileşmesinin hedeflerinin önceden tayin edilen millî bir şuur hareketi olduğunu ve Türk inkılabının bunu bir dava olarak benimsediğini dile getirmişti³⁸. Bu bağlamda kendisi Sümerbank'ın kurulmasındaki temel gayeyi şu ifadelerle açıklamaktaydı:

“Sümerbank, kuruluşu ile yeni bir zihniyet getirmek misyonunda idi. Bu zihniyet Sümerbank'ın temsil ettiği inkılâpçı anlayışı, inanç ile vasıflandırılabilir. Benim sözümlerim olan ‘inanıyoruz ve yapıyoruz’ ile ben o inancı belirttim. Sümerbank'ın vazifesi ve gayesi sadece memleket kaynaklarını işleyecek çeşitli sanayiye kurmak ve işletmek değildir. Kaybedilen mesafeleri en kısa yoldan kazanmanın bir tedbiri olarak iktisatta devletçiliğin kabulü idi. Yani bir milletin bütün ihtiyaçlarını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almaktı. Bu şiarın dayandığı temel, yurdun geleceğini emniyet ve teminat altına almak endişesi idi³⁹.”

Nurullah Esat Bey bu sözleriyle Sümerbank'ın yalnızca sanayileşme faaliyetleri kapsamında kurulmadığına aynı zamanda devletin ekonomide yer

³⁵ **Akşam**, 27 Teşrinievvel 1938, s.1.

³⁶ **BCA**, 030.18.01.02. / 37.44.6.

³⁷ **BCA**, 030.18.01.02. / 37.50.19.

³⁸ Nurullah Esat Sümer, “Milli Ekonominin Kemalleşmesi”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 14, S 161, Kasım 1975, s.23.

³⁹ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.12.

olarak kurucu gücünün iktisadi politikaya yansımalarının bir sonucu olduğuna vurgu yapmıştır.

Banka, genel olarak sermayesi nispetinde veya hükûmetten alacağı tahsisat ile ülke ekonomisine katkı sağlayacak sanayi tesislerinin kurulması ve genişletilmesi çalışmalarına iştirak edecekti⁴⁰. Aynı zamanda Devlet Sanayi Ofisinden devralınacak fabrikaları yenileyecek ve işletecekti. Kamu desteği ile kurulacak sanayi tesislerinin etüt ve projelerini hazırlayacak, inşa ve idare edecekti. Usta ve işçi yetiştirmek amacıyla eğitim merkezleri açacaktı. Mühendis ve mütehassis ihtiyacını karşılamak üzere yurt içindeki yüksekokullarda öğrenci okutacaktı. Aynı zamanda yurt dışına öğrenci ve stajyer gönderecekti. Bankacılık hizmetleri kapsamında sanayi tesislerine kredi imkânı sağlayacak ve özel işletmelerdeki devlet hisselerini idare edecekti⁴¹. Sümerbank kamu fabrikalarına finansal destekte bulunmakla birlikte likit sermayesinin en az yarısını özel sanayinin kredi ihtiyacının karşılanması için de kullanacaktı⁴².

Sümerbank’a 11 Temmuz 1933’te Devlet Sanayi Ofisinden devredilen kamu fabrikaları arasında; Feshane (Defterdar), Bakırköy ve Hereke Dokuma ile Beykoz Deri ve Kundura fabrikaları yer almaktaydı⁴³. Dört büyük sanayi tesisinin 1933’te Sümerbank’a devredilmesinin ardından kısa bir sürede yıllık üretim miktarında ciddi artışlar meydana geldi. Tablo 1’de görüldüğü gibi Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası’nda %30.2, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası’nda %12.4, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası’nda %40.2, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası’nda %12.2 oranında bir yükseliş yaşandı.

⁴⁰ Ekrem Özelmas, **Devletçilik ve Türkiye’deki Tatbikatından Sümerbank**, Sümerbank Yayınları, Ankara 1963, s.103.

⁴¹ **T.C. Resmî Gazete**, S 2424, 11 Haziran 1933, s.2676-2678; **TBMM Kanunlar Dergisi**, C 12, 11 Haziran 1933, s.819; **Sümer Bank Dahilî Nizamnamesi**, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1934, s.4-11; **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Nisan 1933, s.5.

⁴² Janset Özen Aytemur, **Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)**, Libra Yayınları, İstanbul 2010, s.182.

⁴³ Zafer Toprak, **Sümerbank**, Creative Yayıncılık, İstanbul 1988, s.31.

Tablo 1. Fabrikaların Sümerbank'a İntikali Sonrası Üretimde Yaşanan Değişimin 1.000 Ton Değerinden Miktarı.

Yıl	1930	1931	1932	1933	1934
Feshane	133.4	174.8	243.6	288.6	376
Bakırköy	122.5	11	109.3	130.1	170.4
Hereke	152.8	92.1	70.6	163.8	260.2
Beykoz	84.5	98.9	91.9	94.7	145.6

Kaynak: Sümer Bank 1934 Senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilanço, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.3.

Kamu fabrikalarının dışında Sümerbank'a intikal eden devlet iştirakleri ise Aksaray Azmi Millî T.A.Ş., Feshane Mensucat T.A.Ş., Isparta İplik T.A.Ş., Kayseri Bünyan İplik T.A.Ş., Kütahya Çini İşleri T.A.Ş., Malatya Teşebbüsâtı Sınaiye T.A.Ş., Maraş Çeltik Fabrikası T.A.Ş., Trabzon Elektrik T.A.Ş., Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş., Yalvaç Sanayi ve Ticaret T.A.Ş. idi⁴⁴.

Sümerbank, devralınan fabrika ve iştiraklerin yanı sıra büyük sanayi işletmelerini projelendirecek, inşa edecek, işletecek ve bankacılık faaliyetlerinde bulunacaktı. Bankanın genel sermaye kaynaklarını ise Devlet Sanayi Ofisi ile Sanayi ve Kredi Bankası'ndan devraldığı tüm hak, menfaat ve ihtiyat akçeleri, Ofis'ten intikal eden fabrikaların sabit ve dolaşımdaki sermayeleri, birikmiş amortismanları ve iştirak hisseleri oluşturmaktaydı⁴⁵. Aynı zamanda kuruluş sermayesi 20.000.000 lira olan Sümerbank'ın bütçesine 5 Temmuz 1934'te kabul edilen 2580 Sayılı Kanun ile 42.000.000 lira ilave edildi⁴⁶.

II. Planlı Kalkınma Dönemi ve Sümerbank (1934-1938)

İktisat Vekili Celal Bayar, sanayi programının millî bir zaruret hâlini aldığına vurgu yaparak sanayileşmeyen ülkelerin hiçbir zaman refaha kavuşamayacağını belirtti⁴⁷. Bu maksatla sanayileşmenin bir program ve plan dâhilinde yürütülmesi amacıyla 1933'te Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarına başlandı. İcra Vekilleri Heyeti tarafından 11-17 Nisan 1934'te

⁴⁴ **İktisadî Yürüyüş**, S 61-62, 4 Temmuz 1942, s.2.

⁴⁵ **Sümerbank X uncu Yıl**, s.20.

⁴⁶ **T.C. Resmî Gazete**, S 2752, 15 Temmuz 1934, s.4148; **TBMM Kanunlar Dergisi**, C 13, 15 Temmuz 1934, s.986.

⁴⁷ **Celâl Bayar Diyor ki 1920-1950 Nutuk-Hitabe-Beyanat-Hasbıhal**, Haz. Nazmi Sevgen, İstanbul Tan Matbaası, İstanbul 1951.

alınan kararlar ile plan uygulamaya konuldu⁴⁸. Planın yürütücülüğü 17 Nisan 1934’te Sümerbank’a verildi⁴⁹ ve yaklaşık 44.000.000 lira sermaye tahsis edildi⁵⁰. Planın esas kolunu teşkil eden dokuma fabrikalarına teknik eleman ve işçi yetiştirmek için Sümerbank tarafından 1935’te bir dokumacılık mektebinin açılması ön görüldü. Buraya başta Rusya’dan olmak üzere dokumacılıkta ileri seviyedeki ülkelerden hocalar getirildi⁵¹. Aynı zamanda plan ile Sümerbank’ın yürütücülüğünde kurulması amaçlanan demir ve çelik sanayisinin inşası için yurt dışı ile yapılacak görüşmeleri ve hazırlanacak projeleri araştırmak üzere yabancı uzmanların da yer alacağı bir “Ağır Endüstri Şubesi” 1935’te faaliyete geçti⁵².

Sümerbank tarafından plan kapsamında kurulması amaçlanan sanayi kolları ve ayrılan sermaye miktarları; pamuklu dokumada 18.538.000, demirde 10.000.000, kâğıtta 3.790.000, kimyada 2.360.000, kendirde 1.700.000, kamgarnda 1.650.000, selülozda 1.025.000, porselende 800.000, suni ipekte 490.000, kükürtte 150.000 lira idi⁵³. Ayrıca başlangıçta Sümerbank’ın kuracağı tesisler arasında olup daha sonra Etibank’a devredilen sanayi kolları ve sermaye miktarları ise kükürtte 1.025.000 ve bakırda 550.000 lira idi⁵⁴.

Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Sümer, yatırımlar sonucu açılacak yeni fabrikalar ile doğrudan 18-20.000 ve aileleri ile birlikte yaklaşık 100.000 kişiye iş imkânının sağlanacağını belirtti⁵⁵. Kurulması planlanan fabrikalar genel itibariyle; ana ham maddeleri yurt içinde yetişen ve üretim miktarı tüketim talebini karşılayamayan sanayi, ham ihracat mallarını mamul veya kısmen mamul hâle getirip değer kazandıran ve sürümünü kolaylaştıran sanayi, mamul hâli yurt içinde büyük çapta talep görmesine karşın ham maddeleri henüz ülke genelinde yetiştirilmemekle birlikte tesis şartları

⁴⁸ Nurullah Esat Sümer, “İstikbâle Bakan Sümerbank”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 10, S 91, Ocak 1970, s.10.

⁴⁹ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Yurt Yayınları, Ankara 1982; M. Âkif Tural, *Atatürk Devrinde İktisadî Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.133.

⁵⁰ Muhlis Ete, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara 1948, s.22.

⁵¹ *Yeni Asır*, 14 Mayıs 1935, s.3.

⁵² *Kurun*, 14 İkinciteşrin 1935, s.4.

⁵³ *İktisat Vekâleti Raporlar I*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1933, s.141.

⁵⁴ *Sümerbank X uncu Yıl*, s.23.

⁵⁵ *Kurun*, 13 İkincikânun 1935, s.7.

dâhilinde ham maddelerinin karşılanacağı sanayi, ham maddeleri yurt içinde bulunmadığı gibi yetiştirilmesi de mümkün olmayan ancak üretim aşamalarının ülkeye etkin fayda sağlayacağı sanayi esasları üzerine inşa edilecekti⁵⁶.

Banka'nın hususi idare ve sermayesi çerçevesinde; dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya endüstrisi alanlarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile birçok fabrika inşa edilecekti⁵⁷. Büyük devlet yatırımları, bölgeler arası ekonomik dengeyi sağlamak için genellikle Anadolu'nun iç kesimlerinde kuruldu⁵⁸.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarıyla uygulanması ile Türkiye, önemli bir kısmını ithal ettiği mamullerden başta her çeşit dokuma olmak üzere iplik, suni ipek, kâğıt, demir, çelik, kok kömürü, kükürt, çeşitli kimyevi maddeler ve cam ürünlerini yurt içinde üretebilecek seviyeye ulaştı.

Tablo 2. Sümerbank Fabrikalarının 1930-1937 Sürecindeki Satış İndeksi.

Yıl	Genel Satış	Piyasaya Satışı	Devlete Satışı
1930	115	144	101
1931	105	140	89
1932	105	150	84
1933	128	198	95
1934	183	285	135
1935	206	245	188
1936	290	692	104
1937	442	878	241

Kaynak: Sümer Bank Üç Aylık Bülten, S 13, İkincikânun-Mart 1937, s.8.

⁵⁶ T.C. Resmî Gazete, S 2424, 11 Haziran 1933, s.2676; TBMM Kanunlar Dergisi, C 12, 11 Haziran 1933, s.819; Özelmas, a.g.e., s.102.

⁵⁷ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile 1935'te Isparta Gülyağı, Keçiörlü Kükürt, Kayseri Dokuma, Paşabahçe Şişe ve Cam, Zonguldak Sömikok-Antrasit Fabrikası, 1936'da İzmit Kâğıt Fabrikası, 1937'de Konya Ereğli Bez ve Nazilli Basma Fabrikası, 1938'de Gemlik Sunğipek ve Bursa Merinos Fabrikası, 1939'da Malatya Bez ve İplik Fabrikası ile Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları faaliyete geçti. **Sümerbank ve Endüstrisi**, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1938, s.2; **Endüstri**, S 10, Haziran 1937, s.221; **Sümerbank Üç Aylık Bülten**, S 3, Temmuz-Eylül 1935, s.15; **Ulus**, 11 İlkânun 1935, s.5; **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1938, s.1; **Aydın Tarihi**, S 36, 1-30 Senteşrin 1936, s.22-23; **Sümerbank X uncu Yıl**, s.33-51; **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 96, Haziran 1970, s.15.

⁵⁸ Kurt Steinhaus, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, Çev. M. Akkaş, Sander Yayınları, İstanbul 1973, s.149-150.

Sümerbank Genel Müdürlüğüne bağlı müessese, fabrika ve şubelerin idari ve mali denetimlerini gerçekleştirmek için 1936’da merkezi Ankara olmak üzere bir “Sümer Bank Teftiş Heyeti Müdürlüğü”⁵⁹ ve Genel Müdürlük ile bağlı kurumlar arasında bilgi akışını sağlamak ve kayıt altına almak için bir “Sümer Bank Umumî Muhaberat Teşkilatı” kuruldu⁶⁰.

Bankanın nominal sermayesi 1937’de 80.500.000 liraya çıkarıldı⁶¹. Ayrıca yüksek giderli harcamalarına bağlı olarak 11 Haziran 1937’de kabul edilen 3249 Sayılı Kanun ile bütçesine 15.000.000 lira ilave edilmesine karar verildi⁶². Ayrıca 17 Haziran 1938’de onaylanan 3460 Sayılı Kanun ile bir Kamu İktisadî Teşekkülü hâline getirildi⁶³. Sümerbank bu bakımdan Türkiye’nin ilk Kamu İktisadî Teşekkülü olma özelliğini taşımaktadır⁶⁴.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasından devralınan Defterdar ve Hereke fabrikaları 1 Nisan 1937’de kurulan Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları T.A.Ş.’ye bağlandı. Daha sonra ise Bünyan Fabrikası katıldı. 1939’da teşkil edilen Defterdar, Hereke, Merinos ve Bünyan fabrikalarını işleten Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, Bakırköy, Kayseri, Ereğli ve Nazilli fabrikalarını çalıştıran Sümerbank Birleşik Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi⁶⁵ ile Suni İpek Fabrikası Müessesesi 1941’de birleştirilerek “Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi” kuruldu⁶⁶.

İcra Vekilleri Heyetinin 4 Eylül 1939 tarihli ve 2/11801 sayılı Kararnamesi ile Sümerbank’ın 1938-1944 dönemindeki bütçesi bir plana bağlandı. Buna göre 1938’de 13.971.000, 1939’da 22.000.000, 1940’da 13.797.667, 1941’de 9.493.956, 1942’de 5.072.234, 1943’te 3.128.466 ve 1944’te 3.256.710 lira ek kaynak aktarıldı⁶⁷.

⁵⁹ **Sümer Bank Teftiş Heyeti Esas Talimatnamesi**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936, s.3-14.

⁶⁰ **Sümer Bank Umumî Muhaberat Nizamnamesi**, s.2-8.

⁶¹ **BCA**, 490.01.00.00. / 1631.673.1.

⁶² **T.C. Resmî Gazete**, S 3639, 24 Haziran 1937, s.8376.; **TBMM Kanunlar Dergisi**, C 17, 15 Haziran 1937, s.1027.

⁶³ **T.C. Resmî Gazete**, S 3950, 4 Temmuz 1938, s.10151.

⁶⁴ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.12.

⁶⁵ Önder Küçükerman, **Anadolu’nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası-Saray’dan Hereke’ye Giden Yol**, Sümerbank, İstanbul 1987, s.64-65.

⁶⁶ **Sümerbank Genel Müdürlük Genelgeleri 1941**, I, Selülöz Basımevi, İzmit 1948, s.131.

⁶⁷ **BCA**, 030.10.00.00. / 138.986.5.

Sümerbank fabrikalarında uzman personel, modern makine, tesisat ve kaliteli ham madde ile halkın bütçesine uygun yüksek standartta, sağlam ve zarif ürünler imal edilmekteydi⁶⁸. Bankaya bağlı Defterdar, Hereke, Bakırköy ve Beykoz fabrikalarının ürünlerinin halka ulaştırılması amacıyla 1933-1934 döneminde “Yerli Mallar Pazarı” kuruldu⁶⁹. Pazarın 1936’da Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun ve Mersin’de satış mağazaları vardı⁷⁰. 1934’te Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müdürlüğü, 1938’de ise Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi ismiyle faaliyetine devam etti⁷¹. 1946’da Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikası Müessesesi’ne devredildi⁷².

Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi 1949’da kapatıldı. Görev ve yetkileri aynı yıl kurulan; Sümerbank Alım ve Satım Müessesesi, Adana Pamuk Satın Alma ve Çırçır Fabrikaları Müessesesi, Malatya Pamuklu Sanayii Müessesesi, Bakırköy Pamuklu Sanayii Müessesesi, Ereğli Pamuklu Sanayii Müessesesi, Kayseri Pamuklu ve Bünyan Yünlü Sanayii Müessesesi, Adana Pamuklu Sanayii Müessesesi, Nazilli Basma Sanayii Müessesesi, Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi, Gemlik Sunğipek ve Viskoz Mamulleri Sanayii Müessesesi, Defterdar Yünlü Sanayii Müessesesi, Isparta Yün İpliği ve Halı Dokuma Sanayii Müessesesi, Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi, Hereke Yünlü ve Halı Dokuma Sanayii Müessesesine intikal etti⁷³.

III. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Sümerbank (1939-1945)

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Türkiye’de devletçilik politikası daha yoğun bir şekilde uygulandı. Devlet bütçesinin büyük ölçüde güvenlik önlemlerine ayrılmasıyla kamu yatırımlarında belirgin bir artış yaşanmadı⁷⁴. Bu süreçte Sümerbank’a ait işletmeler ise savaşın ortaya çıkardığı durumdan olumsuz yönde etkilendi. Kömür ile çalışan fabrikalar, ham madde ve tesis malzemesi bakımından yurt dışı alım ve nakliye sıkıntısı yaşadı. Tedarik ve fiyat istikrarsızlığından dolayı iç piyasada durağanlık hâkimdi⁷⁵.

⁶⁸ Sümerbank İzmir Arsiulusal Panayırı 1-22 Eylül 1936, s.9.

⁶⁹ Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973, Tisa Matbaacılık, Ankara 1973, s.5.

⁷⁰ Sümerbank İzmir Arsiulusal Panayırı 1-22 Eylül 1936, s.7.

⁷¹ Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973, s.5.

⁷² Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi Satış Usulleri ve Fiat Teşekkülü Esaslarına Dair Yönetmelik, Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara 1949, s.3.

⁷³ Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973, s.5.

⁷⁴ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank, İstanbul 1980, s.186-187.

⁷⁵ Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 10, S 97, Temmuz 1970, s.17.

Banka sermayesine tedbir amaçlı olarak 1939’da 19.500.000 lira ilave edildi⁷⁶. Aynı zamanda Yerli Malları Pazarları kurumuna 7.000.000, Demir ve Çelik Fabrikaları kurumuna 6.500.000, Deri ve Kundura Sanayii kurumuna 6.500.000, İplik ve Dokuma Fabrikaları kurumuna 5.200.000, Malatya Bez ve İplik Fabrikası’na 700.000, Selüloz Sanayii kurumuna 600.000 ve genel ihtiyaçlara dair akreditiflere 2.250.000 lira kaynak tahsis edildi. Ayrıca inşa hâlindeki selüloz ve ikinci kâğıt fabrikası ile Sapanca-İzmit su tesisatına 8.800.000, Sivas Çimento Fabrikası’na 5.340.000, Karabük’teki asit sülfürik fabrikası ile bağlı inşaatlara 2.300.000 ve diğer tesislere 560.000 lira aktarıldı⁷⁷.

İç piyasanın talebini karşılamak için Sümerbank’a bağlı kamu tesislerinde günde üç saat fazla mesai yapılmasına dair kararname, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 14 Mayıs 1940’da kabul edildi⁷⁸. Banka’nın bütçesine 17 Haziran 1942’de kabul edilen 4270 Sayılı Kanun ile 50.000.000 lira ödenek ayrıldı⁷⁹.

Sümerbank, 17 Haziran 1938 tarih ve 3460 sayılı Kanun ile Kamu İktisadi Teşekküllerinin bünyesindeki teşebbüsleri müessese hâline getirmek için çalışmalara başladı⁸⁰. Kanun’un 4 Temmuz 1938’de yürürlüğe girmesiyle birlikte kendisine bağlı ve şirket olarak faaliyet gösteren fabrikaların hukuki statüsü yeniden düzenlendi ve müesseseye dönüştürüldü. Bunlar arasında; 1939’da Sümerbank Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi, Sümerbank Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi, Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi, Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, Sümerbank Birleşik Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, 1943’te Sümerbank Çimento Sanayii Müessesesi, 1950’de Sümerbank Ateş Tuğlası Sanayii Müessesesi vardı⁸¹. En büyük sermayeye ve üretime Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi sahipti. 1948 itibarıyla 55.000.000 lira itibarı sermayesi ve 200.000.000 lira iş hacmi bulunmaktaydı. Müessesenin büyük ve küçük çaplı 5 yünlü, 7 pamuklu, 2 çırçır ve prese, 1

⁷⁶ T.C. Resmî Gazete, S 4258, 14 Temmuz 1939, s.12276; TBMM Kanunlar Dergisi, C 20, 10 Temmuz 1939, s.987.

⁷⁷ Abdullah Erdoğan, Hikmet Zeki Kapıcı, “II. Dünya Savaşı Sürecinde Sümerbank”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 32, S 45, 2018, s.93-96.

⁷⁸ T.C. Resmî Gazete, S 4513, 20 Mayıs 1940, s.13831.

⁷⁹ T.C. Resmî Gazete, S 5139, 23 Haziran 1942, s.3234.

⁸⁰ T.C. Resmî Gazete, S 3950, 4 Temmuz 1938, s.10152.

⁸¹ *Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973*, s.4-5.

viskoz ve 1 kendir fabrikası, 14 satış deposu ve mağazası ile 2 satın alma bürosu vardı⁸².

Sümerbank'ın genel müdürlüğü görevine 1942'de Hulki Alisbah Bey tayin edildi⁸³. Banka'nın 1943'teki tesisleşme çalışmaları sonucu Doğu ve Orta Anadolu'nun çimento ihtiyacını karşılamak üzere Alman Humbolt firması ile 1938'de bir sözleşme imzalandı. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle inşasına 1940'da başlanan Sivas Çimento Fabrikası 1943'te işletmeye açıldı⁸⁴. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın girişimiyle 1926'da faaliyete geçen Isparta İplik Fabrikası 25 Mayıs 1943'te Sümerbank tarafından satın alındı⁸⁵. Aynı yıl Karabük'te boya, Defterdar'da paçavra, Konya Ereğli'de nişasta fabrikaları ile Sapanca ve İzmit'te su tesisatı inşa edildi⁸⁶. 1944'te Karabük'te Sümerbank Sülfürik Asit ve Süperfosfat ile Sümerbank Klor ve Alkali Fabrikası kuruldu⁸⁷.

Banka'nın 1943 yılı baz alındığında toplamda 9.745.106 lira hisseyle ortak olduğu işletmeler arasında; Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Aksaray Azmi Millî T.A.Ş., Süngercilik T.A.Ş., Türk Gülyağcılık Ltd. Ş., Yalvaç Sanayi ve Ticaret T.A.Ş., Güven Türk Anonim Sigorta Sosyeteşi, Kireçlik Kömür Madenleri T.A.Ş., Türk-İngiliz Ticaret ve Finansman C. Ltd., Umumî Mağazalar T.A.Ş., Halk Bankası T.A.Ş., Malatya Bez ve İplik Fabrikaları T.A.Ş. bulunmaktaydı⁸⁸.

Sümerbank Genel Müdürü Hulki Alisbah, Banka'nın tesisleşme çalışmaları ve hedefleri hakkında şu açıklamada bulundu:

“Sermaye ve varlıkları birkaç milyarı bulan bu fabrika ve kurumların sadece adlarını bir arada görmek insana gurur ve istikbal için emniyet veriyor. Bu fabrika ve kurumların hiçbiri hususi bir menfaat için çalışmıyor. Bu fabrika ve kurumlarda takip edilen tek hedef halkın menfaati, her vakit halkın menfaati, daima halkın menfaati olacaktır. Bu fabrika ve kurumlar bundan altı ay evvel aldıkları emiri kaçma mal olursa olsun her gün biraz daha fazla istihsal etmek çabasıındaydılar.

⁸² Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş., Ankara 1948, s.1.

⁸³ Sümerbank X uncu Yıl, s.21

⁸⁴ Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 1, S 1, Temmuz 1961, s.36.

⁸⁵ Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 1, S 1, Temmuz 1961, s.29.

⁸⁶ Türk Ekonomisi, S 10, 15 Nisan 1944, s.331.

⁸⁷ Sümerbank Genel Müdürlük Genelgeleri 1943, III, Selüloz Basımevi, İzmit 1948, s.201.

⁸⁸ Sümerbank X uncu Yıl, s.22.

Son altı aydan beri aldıkları emirler ise her gün biraz daha sağlam ve biraz daha ucuz istihsal etmek mealinde olmuştur.”⁸⁹

Sümerbank’ın kuruluş ve savaş döneminde inşa edilen ve tamamlanan fabrikaları ile müessese ve teşkilatlarında teknolojik bakımdan ileri seviyede bulunan ülkelerden getirilen yabancı uzmanlar görev yapmaktaydı. Bu bağlamda aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere farklı sektörlerde inşa edilen fabrikalarda görev yapmak üzere Türkiye’ye davet edilen uzmanlar, dönemi itibariyle sanayi alanında en ileri seviyede yer alan ülkelere tercih edilmiştir.

Tablo 3. Fabrikalaşmanın Yoğun Yaşandığı 1930-1945 Döneminde Yurt Dışından Gelen Uzmanlar ve Bunların Çalıştığı Müessese ve Fabrikalar ile Geldikleri Ülke ve Sayıları.

Fabrika / Müessese	Ülke	Uzman
Sümerbank Pamuklu Mensucat	Çekoslovakya	1
Pamuk İpliği ve Dokuma Müessesesi	Almanya	1
Yün İpliği ve Dokuma Müessesesi	Rusya	1
Karabük Demir ve Çelik Fabrikası	İngiltere/Almanya/Polonya	152
Bursa Merinos Fabrikası	Avusturya/İtalya	2
Gemlik Suni İpek Fabrikası	Avusturya/Almanya/Macaristan/Polonya	20
Nazilli Basma Fabrikası	Rusya/Avusturya/Çekoslovakya/İsviçre	16
Hereke Dokuma Fabrikası	Almanya/İngiltere	6
Ereğli Bez Fabrikası	Almanya/Çekoslovakya/Macaristan	3
İzmit Selüloz Fabrikası	Almanya	17

Kaynak: Janset Özen Aytemur, **Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)**, İstanbul 2010, s.161.

Tesisleşmenin ve üretimin artmasıyla birlikte teknik eleman ihtiyacı arttı. Sanayileşmede teknik elaman yetiştirmek için teorik ve pratik eğitimi gerçekleştirmek ileriye yönelik atılacak adımlar arasındaydı. Bu bakımdan Sümerbank’ın 1933’teki görevleri arasında yer alan yetişmiş eleman yetiştirmek amacıyla okullar açmak ilkesi doğrultusunda sanayi okullarına,

⁸⁹ Erdoğan, Kapıcı, a.g.m., s.101.

fabrika kurslarına ve yurt dışına öğrenci gönderilerek çok sayıda yüksek mühendis, teknisyen, usta ve işçi yetiştirilmesi amaçlandı⁹⁰. Bu maksatla 1943-1944 ders yılından itibaren ülkedeki belirli okul ve fakültelerde 200 kadar öğrencinin Sümerbank'ın desteği ile öğrenim görmesine karar verildi. Bunlardan 110'u beş yıllık Sanat Okulu'nda, 15'i Yüksek Mühendis Okulu'nun elektro-mekanik ve 25'i Teknik Okulu'nun makine şubesinde, 20'si Kimya Fakültesi'nde, 30'u Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda eğitim alacaktı⁹¹.

Mesleki eğitimin belirli bir plana göre düzenlenmesi ve işçi niteliğinin yükseltilmesi için 1946'da İşçi Yetiştirme Yönetmeliği ve Personelin Yabancı Memleketlerde Staj Görme Yönetmeliği yayımlandı. Bununla üçte iki oranında kalifiye eleman yetiştirilmesi amaçlandı. Bu bağlamda Banka'da 1948'de çalışan 28.030 kişiden 18.611'i kalifiye ve 9.456'sı acemi işçi idi⁹².

Sümerbank'a bağlı; Defterdar, Hereke, Bünyan, Isparta ve Merinos dokuma fabrikalarında 1944 yılı dikkate alındığında 28.044 iğ ve 433 tezgâh olup 9.658 ton iplik ile 4.288.336 m yünlü kumaş imal edildi. Bakırköy, Kayseri, Konya Ereğli, Nazilli ve Halkapınar pamuklu dokuma tesislerinde 88.696 iğ ve 2.477 tezgâh ile 3.914 ton iplik ve 58.324.000 m kumaş üretildi. Beykoz Kundura Fabrikası'nda 911.102 adet ayakkabı, Gemlik Suni İpek Fabrikası'nda 239.617 kg suni ipek imal edildi. İzmit birinci ve ikinci kâğıt fabrikaları ile odun hamuru, saman, paçavra selülozu, kaolin ve klor alkali fabrikalarında yılda 13.001 ton kâğıt ve karton ile 880 ton selüloz elde edildi. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nda 211.000 ton kok, 69.795 ton demir, 60.780 ton çelik, 84.154 ton hadde mamulâtı ve 7.763 ton boru üretildi. Sülfürik asit ve süper fosfat fabrikalarından 3.309 ton sülfürik asit ve 2.411 süper fosfat imal edildi. Sivas, Zeytinburnu ve Ankara çimento fabrikalarında 190.027 ton çimento ve Kütahya Seramik Fabrikası'nda 1.531.950 adet kiremit ile 1.134.970 adet tuğla üretildi⁹³.

Sümerbank 1933'te beş işletme ile başladığı çalışma hayatına kısa sürede önemli bir ivme kazandırdı. 1945 yılı itibarıyla 59 işletmeye ulaştı. Bünyesinde 4.000 memur ve 25.000 işçi çalışmaktaydı. Kuruluş sermayesi 20.000.000 lira iken 1945'e gelindiğinde yalnızca tesislere 116.500.000 lira

⁹⁰ Aytemur, a.g.e., s.233-235.

⁹¹ **Sümerbank Genel Müdürlük Genelgeleri 1943**, s.129.

⁹² Aytemur, a.g.e., s.236.

⁹³ **Sümerbank 1945**, Çituri Biraderler Matbaası, Ankara 1945, s.2-9.

sermaye aktarıldı. Ülke genelinde 41 mağazası bulunmaktaydı. Satışlardan ise yıllık 435.700.000 lira gelir elde edildi⁹⁴.

IV. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Süreçte Sümerbank (1946-1960)

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı döneminin (1939-1945) olağanüstü koşulları içerisinde daha sıkı bir devletçi politika izlenmiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte ülke ekonomisini hareketlendirerek hızlı bir kalkınma sürecine geçmek için yeni bir ekonomi politikasının uygulanması amaçlanmıştır. Devletçi politikanın yerini dışa açık liberal bir düzene bırakacağı 1948-1953 döneminde; sanayide temel tüketim mallarının yurt içinde üretiminde özel sektörün de katılımını sağlamak ve özel teşebbüs sermayesinin yeni kaynaklarla birlikte güçlendirilerek sosyo-ekonomik gelişimde daha etkin bir biçimde rol oynamasını temin etmek hedeflenmiştir. Yeni ekonomi politikası kapsamında; kamu girişimciliğinin daraltılması ve özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanması gerektiğinden yola çıkarak dışa açık liberal bir yapıya geçilmesi planlandı⁹⁵.

Bu kapsamda gerek 1947 tarihli Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nda⁹⁶ ve gerekse 1951’de yayımlanan Barker Raporu’nda⁹⁷ devlet yatırımlarının ulaşım, haberleşme ve enerji gibi alanlarda yoğunlaşması gerektiği belirtilmekteydi⁹⁸. Endüstrileşme üzerine ise demir-çelik, ağır kimya, kimyasal gübre ve selülozu içeren ağır sanayi alanında tesisleşme yerine tarım, hafif metal, inşaat, deri, orman, seramik ve el sanatları alanında yatırımlara ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı⁹⁹.

⁹⁴ **Sümerbank 1945**, s.1-11.

⁹⁵ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2004, s.89-93.

⁹⁶ Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, 1948-1952 yılları arasını kapsamaktaydı. Bu süre zarfında ağırlıklı olarak zirai kalkınma öncelikli tutularak; tarım, ulaştırma, büyük ve küçük su işleri, enerji, maden, inşaat, demir-çelik, tekstil, tütün, şeker, sentetik amonyak ve azot içerikli sanayi içerikli yatırımlar üzerine çalışmalar planlanmaktaydı. İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1974, s.49.

⁹⁷ Amerikalı Uzman James Barker tarafından 1951 yılında hazırlanan bir rapordur. Burada kamu sektörünün etkisinin azaltılarak liberal yöntemlere gidilmesi ve en büyük yatırımın karayollarına yapılarak sanayiye çok az bir kaynak ayrılması önerilmekteydi. Cahit Kayra, **1923-1950 Devletçilik: Altın Yıllar**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s.394-395.

⁹⁸ Orhan Kurmuş, İlhan Tekeli, vd., **Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayii**, Makine Mühendisleri Odası, Ankara 1977, s.70-71.

⁹⁹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2004, s.93.

Yeni ekonomi politikası doğrultusunda Kamu İktisadi Teşekküllerinin durumu üzerinde de çalışmalar yürütüldü. Başlangıçta Sümerbank ve Etibank'ın öncülüğünde gerçekleştirilen kalkınma yöntemi yerine özel sektör ağırlıklı bir uygulamaya geçilmesi ön görüldü. KİT'lerin ekonomi içindeki yeri, önemli bir niteliksel değişime uğrayarak özel kesimi doğrudan desteklemesinin önü açıldı. Yeni KİT'ler oluşturuldu. Bu kapsamda Sümerbank'tan, SEKA ve Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri ayrılarak KİT özelliğine kavuşturuldu. Ayrıca KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme geldi. Ancak savaş yıllarında biriken döviz kaynaklarının hızla tükenmesi, artan iç talebi karşılamada zorlukların yaşanması, dış alım güçlüğü ile karşılaşılması ve özel girişimin yeterince gelişmemesi gibi nedenlerden dolayı bundan vazgeçildi¹⁰⁰.

Bir Kamu İktisadi Teşekkülü olan Sümerbank, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de yatırımlarını sürdürdü. Öncelikle eskiyen ve üretimde yetersiz kalan özel teşebbüs yatırımlarını da devralarak modernize etti. Bunlar arasında özel teşebbüs yatırımlarından 1885'te Tırpani Kardeşler tarafından kurulan Adana Bez Fabrikası ile 1923'te Şinasi ve Hüznüzâdeler'in tesis ettiği Adana Çırçır Fabrikası'nı 1946'da devraldı. İşletmelerin kalan binalarını yeniledi ve makineler getirdi¹⁰¹. Dönemi itibariyle Türkiye'nin en büyük dokuma fabrikalarından İzmir Halkapınar Dokuma Fabrikası'nı 1947'de işletmeye açtı¹⁰².

Sümerbank, yatırımları ve finansal yönetimi ile İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden kısa bir sürede çıktı. Tablo 4'te görüldüğü üzere Banka'nın ödenmiş sermayesi beş yıl içinde yaklaşık iki kat arttı. Ayrıca müesseselere ayrılan sermaye ve kredi gibi diğer kalemlerde artış sağlandı.

¹⁰⁰ Yakup Kepenek, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990, s.32-33.

¹⁰¹ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 1, Temmuz 1961, s.18-19.

¹⁰² **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 95, Mart 1970, s.23.

Tablo 4. Sümerbank’ın 1941’den 1946’ya Gelineye Kadarki Gelişim Evresi.

Yıl	1941	1946	Artış (%)
Ödenmiş sermaye	52.253.000	104.499.000	100
Müessese sermayesi	94.963.000	143.472.000	51
Müessese kredisi	18.036.000	32.738.000	80
Net kârı	1.846.000	4.349.000	140
Öz kaynakları	57.801.000	196.996.000	244
İplik-dokuma satışı	30.406.000	97.078.000	222
Deri-kundura satışı	6.076.000	10.846.000	78
Selüloz satışı	3.806.000	17.849.000	468
Demir-çelik satışı	12.370.000	40.405.000	233
Yerli mallar satışı	53.967.000	268.039.000	404

Kaynak: Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 10, S 97, Temmuz 1970.

Bankanın faaliyet sahası 1949 yılı dikkate alındığında genel olarak beş büyük müessese üzerine temellendirilmişti. Bunlar; Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, Sümerbank Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi, Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi, Sümerbank Çimento Sanayi Müessesesi ve Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi idi¹⁰³.

Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi ise kendi içinde on dört müesseseye ayrılmaktaydı. Bunlar; Sümerbank Alım ve Satım Müessesesi, Yün İpliği ve Halı Dokuma Sanayii, Bakırköy Pamuklu Sanayii, Defterdar Yünlü Sanayii, Merinos Yünlü Sanayii, Kayseri Pamuklu ve Bünyan Yünlü Sanayii, Adana Pamuklu Sanayii, Adana Pamuk Satın Alma ve Çırcır Fabrikaları, Konya Ereğli Pamuklu Sanayii, Hereke Yünlü ve Halı Dokuma Sanayii, Gemlik Suni İpek ve Viskoz Mamulleri Sanayii, Malatya Pamuklu Sanayii, Nazilli Basma Sanayii, Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi idi¹⁰⁴.

Türkiye’nin çok partili hayata geçtiği 1950 yılından sonra Sümerbank’ın yatırımları genel olarak dokuma sanayi üzerine oldu. Bu süreçte ülkenin her bölgesine yapacağı tesis, fabrika ve işletmeler ile ülke ekonomisine katkı ve halkına istihdam sağlamayı hedefleyen Sümerbank’ın sanayi yatırımları

¹⁰³ Türkiye Ticaret Postası, 21 Nisan 1949, s.2.

¹⁰⁴ Kadri Alpay, “Türkiye’nin Dev Sanayii Kuruluşu Sümerbank”, Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 14, S 154, Nisan 1975, s.31-32.

arasında; 1951’de Bakırköy Bez Fabrikası’nın genişletilmesi, 1952’de Taşköprü sicim ve kanaviçe, Ereğli dikiş ipliği ve ikinci kok fabrikalarının inşası, Sivas çimento ve ikinci kâğıt fabrikalarının kapasitelerinin artırılması çalışmaları sürdürüldü¹⁰⁵.

Bunların dışında 1953’te Denizli Bez Fabrikası¹⁰⁶, İzmir İplik ve Dokuma Fabrikası, 1954’te Erzincan İplik Fabrikası¹⁰⁷, Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayii T.A.Ş.¹⁰⁸, Diyarbakır Yünlü Dokuma¹⁰⁹ ve İzmit Üçüncü Kâğıt¹¹⁰, 1955’te Manisa Pamuklu Mensucat T.A.Ş., Antalya Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş., Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat T.A.Ş., Maraş Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş.¹¹¹, İzmir Basma Fabrikası¹¹², 1956’da Eskişehir Basma Sanayii Müessesesi, 1957’de Nevşehir Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş., 1959’da Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş. kuruldu¹¹³.

Sümerbank’ın 1950’lerin başında farklı sektörlerdeki üretimine bakıldığında ise tablo 5’te görüldüğü üzere ağırlıklı olarak dokuma sanayisinde en yüksek seviyelere ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Sümerbank’ın 1950-1952 Sürecinde Mamul Cinsine Göre Üretim Miktarları.

Mamul	Ölçü	1950	1951	1952
İplik	t	21.100	6.160	23.100
Dokuma	m	109.885.000	111.600.000	116.956.000
Suni ipek	kg	322.000	380.000	440.000
Kundura	çift	681.500	820.200	855.500
Selüloz	t	18.500	23.200	26.100
Kok	t	314.700	314.2200	403.500
Çelik	t	90.000	135.400	151.000
Çimento	t	86.100	81.500	172.000

Kaynak: BCA, 030.01.00.00 / 109.688.9.

¹⁰⁵ BCA, 030.01.00.00 / 109.688.9.

¹⁰⁶ *Dünya*, 12 Kasım 1953, s.6.

¹⁰⁷ *Büyük Modern Türkiye*, S 27, Aralık 1955, s.9-10.

¹⁰⁸ Toprak, a.g.e., s.91.

¹⁰⁹ *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 10, S 91, Ocak 1970, s.50.

¹¹⁰ *Büyük Modern Türkiye*, S 32, Mayıs 1956, s.10.

¹¹¹ Toprak, a.g.e., s.93-100.

¹¹² *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 1, S 1, Temmuz 1961, s.24-29.

¹¹³ Toprak, a.g.e., s.100-101.

Banka bir taraftan kamu yatırımlarına devam ederken diğer taraftan da İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bilhassa 1950’den sonra faaliyetlerini özel teşebbüs girişimlerini destekleyerek ve ortak çalışmalarda bulunmayı amaçlayarak sürdürdü. Bu maksatla sanayi kredi miktarının arttırılması ve teknik bilgi aktarımı gibi çalışmalar yapıldı¹¹⁴. Böylece Sümerbank Pamuklu Mensucat Eski Müdürü Fazlı Turga’nın¹¹⁵ başkanlığında 1954’te Adana’da inşasına başlanan pamuklu dokuma fabrikası bir özel teşebbüs yatırımı olarak faaliyete geçen tesisler arasında yer aldı¹¹⁶. Sümerbank dokuma sanayisindeki bilgi, birikim ve deneyimlerini müteşebbis kesime aktararak ilerleyen yıllarda Türkiye sanayisinin lokomotif sektörlerinden biri olacak tekstil sektöründe tanınmış markaların doğuşuna öncülük edecek ve böylece özel sektör mamullerinin dünya pazarında yer edinmesine katkıda bulunacaktı.

Sümerbank’ın; Bursa, Balıkesir, Karabük ve Nazilli’de şube açması İcra Vekilleri Heyetinin 9 Şubat 1954’teki toplantısında kabul edildi¹¹⁷. Bünyesindeki Sümerbank Demir ve Çelik Sanayii Müessesesi ile Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi 1955’te Kamu İktisadi Teşekkülüne dönüştürüldü. Sümerbank Demir ve Çelik Sanayii Müessesesi, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Genel Müdürlüğü unvanı altında müstakil bir teşekkül olarak çalışmalarını sürdürdü¹¹⁸.

Aynı zamanda 1939’da kurulan ve Defterdar, Hereke, Bünyan ve Merinos fabrikalarını kapsayan Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi; Bakırköy, Kayseri, Ereğli ve Nazilli fabrikalarını bünyesinde barındıran Sümerbank Birleşik Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi adını ve 1941’de Sümerbank tarafından ayrı bir teşekkül hâlinde işletilen Gemlik Suni İpek Fabrikası ise Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi ismini aldı. Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları

¹¹⁴ Özelmaz, a.g.e., s.117.

¹¹⁵ Fazlı Turga 1903’te İstanbul’da doğdu. Almanya’nın Born Yüksek Mensucat Mektebi’nde eğitim gördü. 1919’da Karamürsel Mensucat ve Ticaret T.A.Ş.de iş hayatına başladı. 1921’de Harbiye Nezareti’ne bağlı Bakırköy Bez Fabrikası’na geçti. Tesisin, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’na devredilmesi üzerine 1925’te müdür olarak tayin edildi. 1933’te Sümerbank’ın Pamuklu Mensucat Müdürlüğü’ne atandı. Daha sonraki süreçte Kayseri Dokuma ve Nazilli Basma Fabrikaları müdürlüğü görevlerini icra etti. 1953’te Sümerbank’tan ayrıldı. 1954’te öldü. **Mensucat Meslek Dergisi**, S 1, Ocak 1954, s.2.

¹¹⁶ **Mensucat Meslek Dergisi**, s.2.

¹¹⁷ **T.C. Resmî Gazete**, S 8670, 29 Mart 1954, s.8837.

¹¹⁸ **Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973**, s.5.

Müessesesine daha sonraki süreçte Isparta İplik, Malatya ve Adana Pamuklu Dokuma, Taşköprü Kendir fabrikaları devredildi¹¹⁹. Kayseri Pamuklu Sanayii Müessesesi 1953'te Erzincan Pamuklu Dokuma Fabrikası'nı bünyesine kattı. Adana'daki çırçır tesisleri 1956'da Sümerbank Pamuk Satın Alma ve Çırçır Fabrikaları Müessesesi adıyla çalışmalarına devam etti. Malatya Pamuklu Sanayii Müessesesi 1960'da Erzincan Dokuma Fabrikası'nı devraldı¹²⁰.

V. Sümerbank'ın 1960-1987 Dönemindeki Faaliyetleri

Sümerbank, bağlantılı olduğu şirketler ile 1961 faaliyet yılı kapsamında; Adıyaman, Antalya, Karaman, Maraş ve Nevşehir İplik ve Dokuma, Denizli ikinci İplik ve Dokuma, Eskişehir İplik, Dokuma ve Basma, Bolu Suni Tahta, Çanakkale ve Salihli Valeks, Ordu Soya, Dil İskelesi Mensucat ve Boyaları, İstanbul ve Bozüyük Seramik, Filyos Krom Manyezit Tuğlası fabrikalarının ve Nazilli Presleme ve Ağaç İşleme Atölyesi'nin inşa edilmesi, Yıldız Çini, Kayseri Dokuma Fabrikası'nın ıslahı, Beykoz Deri ve Kundura, Erzincan Dokuma Fabrikası'nın genişletilmesi çalışmalarına devam etti. Banka dokuma sanayisindeki tesis sayısını arttırmakla birlikte 1961'de ülke genelindeki pamuklu dokuma üretiminin %32'sini ve yünlü dokuma imalatının yaklaşık %30'unu karşılayacak bir kapasiteye ulaştı¹²¹.

Banka'nın ilk hedefleri arasında ham maddesi ülkede bulunmasına karşın yüksek maliyetle ithal edilen mamulleri yurt içinde imal etme amacına ulaşmak yer aldı. Ardından bilhassa 1960'lardan itibaren ikinci hedef olarak ürünlerin kalite standardını arttırarak ihraç etme gayesiyle hareket edildi. Bu konu hakkında Sümerbank Teknik Genel Müdürü Sabahaddin Taray açıklamasında; "İkinci hedefimize en kısa zamanda erişebilmek için mamullerimizi kalite bakımından süratle ıslah etmek ve bunları hatasız ve en titiz alıcının zevkine hitap edecek bir seviyeye getirmek, fabrikalarımızda her türlü rantabiliteyi azamiye çıkartmak süratiyle istihali arttırmak ve maliyetlerimizi dış piyasa fiyatlarının aşağısına indirmek mecburiyetindeyiz¹²²." ifadelerini kullandı. Sümerbank kuruluş ilkelerinden hareketle ve sosyal sorumluluk anlayışıyla kendi üretim yelpazesinde yer alan

¹¹⁹ Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973, s.5.

¹²⁰ Kadri Alpay, "Türkiye'nin Dev Sanayii Kuruluşu Sümerbank", **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, S 154, Nisan 1975, s.31.

¹²¹ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 1, Temmuz 1961, s.14.

¹²² Sabahaddin Taray, "İkinci Hedefimiz", **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 2, Ağustos 1961, s.3.

ürünlerinde her kesime ve bütçeye hitap eden kaliteli ürün imalatını göz önünde bulundurmıştır.

Sümerbank’ın 1965’te 500.000.000 lira ödenmiş sermayesi, ülke genelinde yünlü ve pamuklu kumaş, viskoz, selon, sicimi kanaviçe, yün ve yumak iplik, halı, battaniye, ayakkabı, seramik, çini, çimento, ateş tuğla, kiremit, ağaç plak, valeks, karbon sülfür imal eden 25 fabrikası¹²³, 164 satış mağazası, 18 banka şubesi¹²⁴, 7 banka, 1 sigorta, 13 tekstil, 6 kimya, 6 şeker ve gıda, 5 çimento, 3 demir ile farklı sektörlerden 4 fabrika, 5 ticari, zirai ve diğer alanlardaki şirketlere bağlı 526.000.000 lira değerinde ortaklığı bulunmaktaydı¹²⁵.

Banka her geçen gün açılan yeni tesislerle ürün çeşidini genişletmeye çalışmaktaydı. Bu kapsamda; Maraş Müessesesi 1965’te¹²⁶, Sümerbank Halıcılık Müessesesi 1966’da, Sümerbank Bolu Tahta Sanayii Müessesesi 1967’de¹²⁷, Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş ve Nevşehir Pamuklu Dokuma T.A.Ş. 1967’de¹²⁸, Sümerbank Yarımca Porselen Seramik ve Çini Sanayii Müessesesine bağlı olarak Bozüyük Seramik Fabrikası 1966’da ve Yarımca Seramik Fabrikası 1968’de faaliyete geçti¹²⁹.

Türkiye’nin birçok yerinde inşa ettiği tesisler ile bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayan Sümerbank’ın mamulleri, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da rağbet görmekteydi. ABD, İngiltere, Batı Almanya, İtalya, Fransa, Norveç, Japonya, Danimarka, Bulgaristan, Filipinler, Tunus, Avustralya ve Suriye’ye pamuklu ve yünlü dokuma, yün ipliği, yün yağı, halı, battaniye ve ateş tuğlası gibi ürünler ihraç edildi¹³⁰. Sümerbank’ın en büyük üretim kalemlerinden pamuklu dokuma mamullerinin ihracatı 1963-1968 yılları arasında %300 oranında bir artış kaydetmiştir. Pamuklu dokuma

¹²³ Sümerbank’a bağlı olarak İstanbul Bakırköy’de pamuklu dokuma, Defterdar’da yünlü dokuma, Yıldız’da porselen, Beykoz’da deri ve kundura, Gemlik’te ipek ve viskon, Hereke’de halı ve yünlü kumaş, Bursa’da merinos yünlü kumaş, Kayseri, Konya Ereğli, Nazilli, Malatya, Adana, İzmir, Denizli ve Erzincan’da tekstil, Bünyan, Isparta ve Diyarbakır’da yünlü dokuma, Kilyos’ta ateş tuğla, Kütahya’da seramik, Bolu’da suni tahta, Ordu’da soya yağı fabrikası mevcuttu. Dinçer, **a.g.e.**, s.98-99.

¹²⁴ Banka şubeleri; Ankara Ulus, Cebeci, Yenişehir, İstanbul, Bahçekapı, Beyoğlu, Eşrefpaşa, Şişli, Bankalar Yokuşu, Adana, Balıkesir, Bursa, Ceyhan, Demirci, Eskişehir, İzmir, Karabük ve Kayseri’de idi. Dinçer, **a.g.e.**, s.99.

¹²⁵ Dinçer, **a.g.e.**, s.98.

¹²⁶ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.15.

¹²⁷ Alpay, a.g.m., s.31.

¹²⁸ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 81, Temmuz 1977, s.18-20.

¹²⁹ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 92, Şubat 1970, s.5-9.

¹³⁰ Dinçer, **a.g.e.**, s.99.

sektöründeki toplam ihracat payı ise %83'e yükselmiştir¹³¹. Banka tarafından 1963'te 11.300.000, 1964'te 21.000.000, 1965'te 22.800.000, 1966'da 7.700.000, 1967'de 7.400.000 ve 1968'de 33.300.000 lira değerinde mamul madde ihraç edilmiştir¹³². Dış ticaret hacmi ile döviz girdisini arttıran Sümerbank 1933-1965 döneminde yaklaşık 2.500.000.000 lira vergi ödemiştir¹³³.

Çalışma alanını genişleten, üretimdeki çeşit ve miktarını arttıran Sümerbank'ın 1969'da 21 banka şubesi, 188 satış mağazası, 21'i kendisine ait ve 40'ı iştirak hâlinde 61 işletmesi bulunmaktaydı¹³⁴. Satış tutarları; 1949'da 102.000.000, 1955'te 386.000.000, 1960'da 678.000.000, 1963'te 723.000.000, 1965'te 820.000.000, 1966'da 930.000.000, 1967'de 948.000.000 ve 1968'de 1.000.000.000 lira idi¹³⁵.

Sümerbank 1970'li yıllarda ülkeye yeni tesisler kazandırmaya devam ederken eskiyen işletmeleri yenileyerek genişletmek, ülkenin geri kalmış bölgelerinde konfeksiyon, ayakkabı ve el halıcılığı gibi istihdam sağlayan tesisler açmak, dokuma fabrikalarını kendi içinde kuracağı makine fabrikaları ile inşa etmek, faaliyette bulunduğu sanayi alanlarında piyasanın %25'inden fazlasına hâkim olmak ve nüfusun yoğun olduğu yerlerde çok amaçlı büyük mağazacılığı kurarak pazarda tüketicinin korunmasını sağlamak için bir "ana yatırım politikası" uygulamaya koydu¹³⁶.

Bankanın sermayesi 1970'de 1.500.000.000 liraya ulaştı. Türkiye genelinde 189 mağazası ve 22 banka şubesi vardı. Genel satış tutarı 1.800.000.000 ve ödenen vergi yaklaşık 300.000.000 lira idi. Ülkedeki sanayi yatırımları 1950'ye kadar 185.000.000 lira iken bu miktar 1970'e gelindiğinde 2.000.000.000 liraya ulaştı. Sümerbank'ın lokomotif sektörü konumundaki tekstilde 1970 yılı itibariyle on yedi pamuklu dokuma fabrikasında toplam 393.680 iş ve 2.246 dokuma tezgâhı vardı. Yılda 51.000 ton iplik, 240.000.000 m kumaş ve 80.000.000 m basma imal edilmekteydi. Altı yünlü dokuma fabrikasında toplam 51.072 iş ve 616 tezgâh ile senede 6.000 ton iplik ve 7.000.000 m kumaş üretilmekteydi. Bankanın tekstil sektöründeki payı pamuklu dokumada %30, yünlüde %20 ve iplikte %12 idi. Aynı dönemde

¹³¹ Toprak, a.g.e., s.99.

¹³² **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 90, Aralık 1969, s.10.

¹³³ Dinçer, a.g.e., s.102.

¹³⁴ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 90, Aralık 1969, s.9.

¹³⁵ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 9, S 93, Mart 1970, s.17.

¹³⁶ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.25.

kimya sanayisinde altı fabrika faaliyette olup deri, kundura, valeks, soya yağı, suni elyaf, formika ve suni tahta üretilmekteydi. Toprak sanayisindeki altı fabrikada; çimento, ateş tuğlası, krom ve manyezit tuğla, seramik, seramik porselen ve elektro porselen gibi mamuller imal edilmekteydi¹³⁷.

Türkiye’de 1960’lı yıllarla birlikte ekonomide planlı kalkınma modeline geçilecek ve bu kapsamda karma ekonomi modelinin esas alındığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) hazırlanacaktır. Ardından ise sürükleyici sektör olarak sanayinin öne çıkacağı ve gelişimine daha çok ağırlığın verileceği İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-1972) uygulamaya konulacaktır. Bununla birlikte planlı dönemde sanayi sektörünün Gayrisafî Millî Hasıla’daki payı 1960’da %17.1 iken, bu oran 1972’de %22.6’ya çıkmıştır. Toplam yatırım payının GSMH’ye oranı 1950’lerde %15.9 olup, 1970’lerde %20’yi geçmiştir¹³⁸.

Bununla birlikte KİT’lerin üretimdeki payı ve işgücü talebinde de sürekli bir artış yaşanmıştır. Buna bağlı olarak imalat sanayisinde çalışanların sayısı 1960’lı yıllarda %7.8 iken 1970’lere gelindiğinde %13’e yükselmiştir. KİT kapsamına giren Sümerbank da gerçekleştirdiği yatırımlar ile önemli ölçüde istihdam sağlamıştır¹³⁹. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1933’ten 1970 yılına gelinceye kadar memur sayısında 1960-1970 dönemi ve işçi sayısında 1950-1960 yılları arasındaki küçük bir düşüş dışında Sümerbank’a bağlı kurum ve kuruluşlarda istihdam edilen memur ve işçi sayısı, önemli miktarda artarak devam etmiştir.

Tablo 6. Sümerbank bünyesinde 1933-1970 sürecinde çalışan memur ve işçi sayıları.

Yıl	Memur	İşçi
1933	100	4.900
1940	1.264	17.296
1950	3.879	29.731
1960	4.579	29.621
1970	4.361	35.858

Kaynak: Zafer Toprak, **Sümerbank**, Ankara 1988, s.166.

¹³⁷ Ertan Yülek, “1933’den 1970’e Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 97, Temmuz 1970, s.47-51.

¹³⁸ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Akbank, İstanbul 1980, s.192-194.

¹³⁹ Yakup Kepenek, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990, s.52.

Sümerbank, kendisine devredilen dört fabrika ile başladığı sanayileşme faaliyetlerine 1973'e gelindiğinde otuz üç yeni fabrika ilave ederek ve 2.500.000.000 lira yatırım ile önemli bir aşama kaydetti. 1933'te 4-5.000.000 lira katma değerli mamul üretilirken bu rakam 1973'te 2.500.000.000 lirayı aştı. 228 mağazasında 3.000.000.000 lira değerinde ürün satışı gerçekleştirdi¹⁴⁰. Sümerbank, dokuma sanayi ile Türkiye'nin dünya tekstil piyasasında üst sıralarda yer almasını sağladı. Türkiye 1975 yılı verilerine göre dünyada pamuklu dokumada 275.400 ton ile dördüncü, yünlü dokumada 26.900 ton ile sekizinci, pamuk ipliğinde 310.000 ton ile altıncı ve yün ipliğinde 42.800 ton ile dokuzuncu sıradaydı¹⁴¹.

Banka, yatırımlarını 1970'lerin ortalarında da sürdürdü. Bu kapsamda 1975'te Bursa'da bir tekstil eğitim araştırma merkezinin açılması, Tunceli'de strayhgarn halı ipliği ve Kırşehir'de hazır giyim tesisinin kurulması çalışmaları yürütüldü¹⁴². Bunun dışında kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için de büyük bir hassasiyet gösteren Sümerbank, Türk halıcılığını geniş kitlelere tanıtmak ve öğretmek amacıyla 1976'da; Ankara, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Diyarbakır, Erzurum, Giresun, Hakkari, Kahramanmaraş, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Konya, Manisa, Mardin, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat, Van ve Yozgat'ta halı tezgâhi dağıtımına başladı¹⁴³.

Sümerbank'ın 1970'lerin sonu itibariyle; Iğdır'da entegre basma, Erzurum/Tortum'da şayak, Van, Kars/Sarıkamış ve Erzurum/İspir'de ayakkabı, Bolu'da yonga ve levha, Isparta'da konfeksiyon, Malatya'da dokuma tezgâhi, Gaziantep'te tekstil makine, Kırşehir'de hazır giyim, Çanakkale'de sentetik deri, Adıyaman'da trikotaj ve iç çamaşırı, Bursa/Gemlik'te selofan, Bozüyük'te ikinci seramik ve Kahramanmaraş'ta dokuma terbiye tesislerinin inşasına devam edilmekteydi¹⁴⁴.

1980'lere gelindiğinde Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirme kapsamına alınması ile birlikte Sümerbank duraklama ve gerileme sürecine girmiş oldu. Bu bağlamda 1983'te Sivas Çimento, Kütahya Seramik, Filyos Ateş Tuğlası, Konya Krom-Manyezit Tuğla, Yarımca Porselen ve Bozüyük

¹⁴⁰ **Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973**, s.7.

¹⁴¹ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.12.

¹⁴² **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.16-17.

¹⁴³ **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 16, S 181, Temmuz 1977, s.16.

¹⁴⁴ **Ağır Sanayi 1977**, Haz. Orhan Gök, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1977, s.248.

Seramik Sanayii Müesseselerinin Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii Kurumuna, Bolu Lamine ve Lif Levha Sanayii Müessesesinin SEKA’ya devredilmesi¹⁴⁵ kurumsal küçülmenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Hükûmetin özelleştirme politikaları doğrultusunda 1984’te 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Yasası ile Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi amacıyla 1986’da 3291 Sayılı Kanun yayımlandı¹⁴⁶. Bu kapsamda bir Kamu İktisadi Teşekküllü olan Sümerbank 1987’de özelleştirme kapsamına alındı¹⁴⁷. Özelleştirilme sürecinde Sümerbank’ın yapımına devam ettiği yatırımlardan; Iğdır pamuklu, İspir ayakkabı, Tortum yünlü, Gaziantep tekstil, Sungurlu ve Yalvaç hazır giyim ve Ordu soya sanayi tesisleri çeşitli kurumlara devredildi¹⁴⁸.

Sümerbank, 1987’de Sümerbank Holding A.Ş. adı ile faaliyetlerine devam etti. Holding, 1980’lerin sonu itibariyle 33 iştirak, 46 banka şubesi, 5 anonim şirket, 466 mağaza, pamuklu dokumada 14 işletme ve 3 anonim şirket; yünlü dokumada 4 işletme ve 1 anonim şirket, konfeksiyonda 1 işletme, halıda 4 fabrika, 1 anonim şirket ve 18 bölge müdürlüğü; deri ve kimyada 9 işletme, pazarlamada 1 işletme ve 17 bölge müdürlüğü; satın almada 2 işletme, araştırma ve geliştirmede 1 işletmeye sahipti. Ayrıca Türkiye’deki pamuklu dokumanın %15’ini, yünlü dokumanın %13.2’sini, pamuk ipliğinin %12’sini, yün ipliğinin %5.6’sını, ayakkabının %3.5’ini, el halısının %3.4’ünü, boyanın %12’sini üretmekteydi¹⁴⁹.

¹⁴⁵ <http://www.sumerholding.gov.tr/tr/kurumsal/sirket/tarihce.aspx>, Erişim Tarihi: 10.02.2020.

¹⁴⁶ Selâhattin Özmen, **Türkiye’de ve Dünyada KİT’lerin Özelleştirilmesi**, Meter Matbaası, İstanbul 1987, s.115.

¹⁴⁷ <http://www.sumerholding.gov.tr/tr/kurumsal/sirket/tarihce.aspx>, Erişim Tarihi: 10.02.2020.

¹⁴⁸ Özmen, **a.g.e.**, s.184-185.

¹⁴⁹ Toprak, **a.g.e.**, s.136.

SONUÇ

Millî Mücadele'nin ardından her bakımdan kıt kaynaklar ile yeni bir ülkenin inşasına başlanacaktı. Osmanlı Devleti'nden kalan sanayi mirası kalkınmayı gerçekleştirecek yeterli imkân ve yapıya sahip değildi. Devralınan en önemli sanayi işletmeleri arasında; Feshane Yünlü Dokuma, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma, Bakırköy Pamuklu Dokuma, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası bulunmaktaydı. Ancak bunların savaş yıllarının zorlu şartları altında bakımsız kalması, tahriplere maruz kalması ve teknolojik ömrünü tamamlaması gerekli verimin alınamamasına neden olmaktaydı.

Türk İnkılabının en önemli aşamalarından birisi de ülke ekonomisini güçlü ve istikrarlı bir yapıya kavuşturmaktı. Bu bağlamda sanayileşme hayati bir öneme sahipti. 1931'de kabul edilen devletçilik ilkesi ilerleyen süreçte uygulanacak iktisadi politikanın seyrini değiştirmesi bakımından oldukça kayda değer bir değişime neden olarak büyük kamu kuruluşlarının açılmasına zemin hazırladı. Bunlar arasında en önemlilerinden biri de Sümerbank idi.

Adı bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından konulan ve 1933'te Türkiye'nin ilk Kamu İktisadi Teşekkülü olarak kurulan Sümerbank, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kalkınmasında bir mihenk taşı işlevi gördü. Başta dokuma olmak üzere kimya, maden, selüloz ve seramik alanında çok sayıda fabrikalar tesis etti. Böylece; pamuklu, yünlü ve ipekli dokuma, iplik, kendir, kâğıt, karton, demir, çelik, çimento, kiremit, tuğla, boya, seramik, çini, porselen, ayakkabı, deri, hazır giyim, halı, soya, ayçiçek yağı ve sıhhi tesisata kadar daha birçok ürünü imal ederek ülkenin temel ihtiyaç maddelerinin bir kısmını karşıladı.

İnşa edilen sanayi tesisleri ile yurt içi ham madde kaynakları işlenerek yerli mamuller elde edildi. Bankanın kaliteli ve sağlam ürünleri zamanla markalaştı ve yurt dışından da talep görmeye başladı. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli ölçüde ham madde ihraç ederek mamul madde ithal eden bir durumdan, ihracatçı bir ülke konumuna gelindi.

Sümerbank, yüksek vergi ödemeleriyle devlet bütçesine katma değer ve ihracat ile yüksek miktarlarda döviz girdisi sağladı. Binlerce kişi için istihdam kaynağı oldu. Bunun yanı sıra bankacılık hizmetleri ile yatırımcılara finansal destekte bulunarak özel sektörün gelişimine teknik ve mali yönden katkı sağladı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkenin kömür, kâğıt, çimento, demir,

dokuma gibi zorunlu madde taleplerini karşılamaya çalıştı. Bu bakımdan stratejik bir misyon üstlendi.

Sümerbank, kamusal faaliyetlerin dışında bilhassa 1950’lerden itibaren başta tekstil olmak üzere çeşitli sanayi kollarında özel kesimin; sermaye, deneyim, teknik bilgi ve eleman bakımından teşvik edilmesi ve desteklenmesi misyonunu bizzat üstlendi. Böylece Türkiye’nin günümüze kadar gelen endüstri birikiminin temellerinin atılmasında önemli bir rol üstendi.

Banka 1930’lardaki kuruluş ve gelişim evresinden 1950’lerde çıktı. 1960-1980 döneminde kalkınmada içe dönük bir iktisadi politikanın uygulanması Sümerbank’ın yatırımlarına yeniden ivme kazandırdı. Banka 1980’lere kadar yeni yatırımlar ile sanayi ve bankacılık alanında yol almaya devam etti. Ancak 1980’lerin başından itibaren değişen ekonomi politikası ve uygulamaları sonucu başlatılan özelleştirme çalışmaları, Sümerbank’ı da etkiledi. Bankanın kurumsal yapısında değişim ve dönüşüm süreci başladı. Birçok işletmesi kapatıldı ve devredildi. 1987’de özelleştirme kapsamına alınan Banka, Sümerbank Holding A.Ş. adı ile faaliyetlerini sürdürdü.

KAYNAKÇA

Afetinan, A., **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, TTK, Ankara 1989.

Ağır Sanayi 1977, Haz. Orhan Gök, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1977.

Akşam, 27 Teşrinievvel 1938.

Alpay, Kadri, “Türkiye’nin Dev Sanayii Kuruluşu Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 14, S 154, Nisan 1975, s.30-32.

Ardel, Ahmet, “Cumhuriyet Devrinde Endüstri”, **Türk Coğrafya Dergisi**, S 3-4, 1943, s.316-351.

Atatürk Yolu Dergisi, C 1, S 2, 1988.

Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1995.

Ayın Tarihi, S 36, 1-30 Senteşrin 1936.

Aytemur, Janset Özen, **Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)**, Libra Yayınları, İstanbul 2010.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.

Boratav, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

Celâl Bayar Diyor Ki 1920-1950 Nutuk-Hitabe-Beyanat-Hasbıhal, Haz. Nazmi Sevgen, İstanbul Tan Matbaası, İstanbul 1951.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank, İstanbul 1980.

Cumhuriyet, 3 Şubat 1938.

Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank 1933-1973, Tisa Matbaacılık, Ankara 1973.

Çelebi, Işın, **Türkiye’nin Dönüşüm Yılları**, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

Diñcer, İbrahim, **Sanayileşen Türkiye**, Doğruluk Matbaası, İstanbul 1965.

DP 1954 Kalkınan Türkiye, Desen Matbaası, Ankara 1954.

Dünya, 12 Kasım 1953.

Endüstri, S 10, Haziran 1937.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 32, S 45, 2018.

Erdoğan, Abdullah, Kapıcı, Hikmet Zeki, “II. Dünya Savaşı Sürecinde Sümerbank”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 32, S 45, 2018, s.83-108.

Eser, Uğur, **Türkiye’de Sanayileşme**, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

Ete, Muhlis, **Türkiye’de Devlet İşletmeciliği**, Güney Matbaacılık, Ankara 1948.

Fen ve San’at, C 2, S 10, Haziran 1935.

Hâkimiyet-i Milliye, 21 Nisan 1933.

<http://www.sumerholding.gov.tr/tr/kurumsal/sirket/tarihce.aspx>, Erişim Tarihi: 10.02.2020.

Hükümetler ve Programları 1920-1960 I, Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1988.

İktisadî Yürüyüş, C 5, S 51-52-53, 18 Şubat 1942.

İktisadî Yürüyüş, S 61-62, 4 Temmuz 1942.

İktisat Vekâleti Raporlar I, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1933.

İnan, Afet, “Atatürk’ün Adını Koyduğu Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 14, S 161, Kasım 1975, s.20-22.

Karma Ekonomi, Çeltüt Matbaacılık Kolektif Şirketi, İstanbul 1967.

Kayra, Cahit, **1923-1950 Devletçilik: Altın Yıllar**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013.

Kepenek, Yakup, Yentürk, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2004.

Kırbaşı, Faik, **1920-1972 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Hükümet Politikaları**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1973.

Koray, Hadi, “Feshane (Defterdar)mizin Kısa Bir Tarihçesi”, **Feshane Aylık Mensucat Meslek Dergisi**, S 1, Temmuz 1948, s.2-3.

Köksal, Bilge Aloba, İlkin, A. Râsih, **Türkiye’de İktisadî Politikanın Gelişimi (1923-1973)**, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., İstanbul 1973.

Kurmuş, Orhan, Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, Boratav, Korkut, Tüzün, Gürel, Börüban, Ahmet, **Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayii**, Makine Mühendisleri Odası, Ankara 1977.

Kurun, 13 İkincikânun 1935.

Kurun, 14 İkinciteşrin 1935.

Küçükerman, Önder, **Anadolu’nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası - Saray’dan Hereke’ye Giden Yol**, Sümerbank, İstanbul 1987.

Mensucat Meslek Dergisi, S 1, Ocak 1954.

Mühendis ve Makina, C 7, S 84, Temmuz 1964.

Öget, Hayri, “Atatürk’ün Ekonomi ve Endüstri Görüşü”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 5, Kasım 1961, s.14.

Özelmas, Ekrem, **Devletçilik ve Türkiye’deki Tatbikatından Sümerbank**, Sümerbank Yayınları, Ankara 1963.

Özmen, Selâhattin, **Türkiye’de ve Dünyada Kit’lerin Özelleştirilmesi**, Meter Matbaası, İstanbul 1987.

Sağlam, Dünder, **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yapısı ve Zarar Nedenleri**, Kalite Matbaası, Ankara 1980.

Serin, Necdet, “Atatürk’ün İktisadî Politika Anlayışı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C 1, S 2, 1988, s.215-222.

Steinhaus, Kurt, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, Çev. M. Akkaş, Sander Yayınları, İstanbul 1973.

Sümer Bank 1934 Senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilanço, Ulus Matbaası, Ankara 1935.

Sümer Bank Dahilî Nizamnamesi, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1934.

Sümer Bank Teftiş Heyeti Esas Talimatnamesi, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936.

Sümer Bank Umumî Muhaberat Nizamnamesi, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936.

Sümer Bank Üç Aylık Bülten, S 13, İkincikânun-Mart 1937.

Sümer, Nurullah Esat, “Milli Ekonominin Kemalleşmesi”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 14, S 161, Kasım 1975, s.23-25.

Sümer, Nurullah Esat, “İstikbâle Bakan Sümerbank”, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 10, S 91, Ocak 1970, s.8-10.

Sümerbank 1945, Çituri Biraderler Matbaası, Ankara 1945.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 1, S 2, Ağustos 1961.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 1, S 5, Kasım 1961.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 10, S 90, Aralık 1969.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 10, S 91, Ocak 1970.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 10, S 97, Temmuz 1970.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 14, S 154, Nisan 1975.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 14, S 161, Kasım 1975.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 16, S 181, Temmuz 1977.

Sümerbank Genel Müdürlük Genelgeleri 1941 I, Selüloz Basımevi, İzmit 1948.

Sümerbank Genel Müdürlük Genelgeleri 1943 III, Selüloz Basımevi, İzmit 1948.

Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi Satış Usulleri ve Fiat Teşekkülü Esaslarına Dair Yönetmelik, Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara 1949.

Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, K.B.İ. A.Ş., Ankara 1948.

Sümerbank İzmir Arsiulusal Panayırı 1-22 Eylül 1936, İzmir 1936.

Sümerbank Üç Aylık Bülten, S 3, Temmuz-Eylül 1935.

Sümerbank ve Endüstrisi, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1938.

Sümerbank X uncu Yıl, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943.

T.C. Resmî Gazete, S 19619, 30 Ekim 1987.

T.C. Resmî Gazete, S 2424, 11 Haziran 1933.

T.C. Resmî Gazete, S 2752, 15 Temmuz 1934.

T.C. Resmî Gazete, S 3639, 24 Haziran 1937.

T.C. Resmî Gazete, S 3950, 4 Temmuz 1938.

T.C. Resmî Gazete, S 4258, 14 Temmuz 1939.

T.C. Resmî Gazete, S 4513, 20 Mayıs 1940.

T.C. Resmî Gazete, S 5139, 23 Haziran 1942.

T.C. Resmî Gazete, S 8670, 29 Mart 1954.

Taray, Sabahaddin, "İkinci Hedefimiz", **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 2, Ağustos 1961, s.3.

TBMM Kanunlar Dergisi, C 12, 11 Haziran 1933.

TBMM Kanunlar Dergisi, C 13, 15 Temmuz 1934.

TBMM Kanunlar Dergisi, C 17, 15 Haziran 1937.

TBMM Kanunlar Dergisi, C 20, 10 Temmuz 1939.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1974.

Toprak, Zafer, **Sümerbank**, Creative Yayıncılık, İstanbul 1988.

Tural, M. Âkif, **Atatürk Devrinde İktisadî Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987.

Türk Coğrafya Dergisi, S 3-4, 1943.

Türk Ekonomisi, S 10, 15 Nisan 1944.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01.02. / 37.44.6.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01.00.00. / 109.688.9.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.00.00. / 138.985.10.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.00.00. / 138.986.5.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01.02. / 37.50.19.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01.00.00. / 1631.673.1.

Türkiye Ticaret Postası, 21 Nisan 1949.

Türkiye Ziraat Gazetesi, S 15, 15 Ağustos 1939.

Türkiye’de Pamuklu Tekstil Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Haz. Cavit Şentürk, Yaman Erdal, Oğuz Türkyılmaz, TMMOB, Ankara 1976.

Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve Kit’ler, Ed. Korkut Boratav, Ergün Türkcan, Taner Berksoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

Ulus, 11 İlkânun 1935.

Üner, Cemal, “Türkiye’nin Son 30 Yıllık Sınaî Gelişmesi”, Mühendis ve Makina, C 7, S 84, Temmuz 1964, s.2-28.

Yeni Asır, 14 Mayıs 1935.

Yülek, Ertan, “1933’den 1970’e Sümerbank”, Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C 10, S 97, Temmuz 1970, s.47-51.

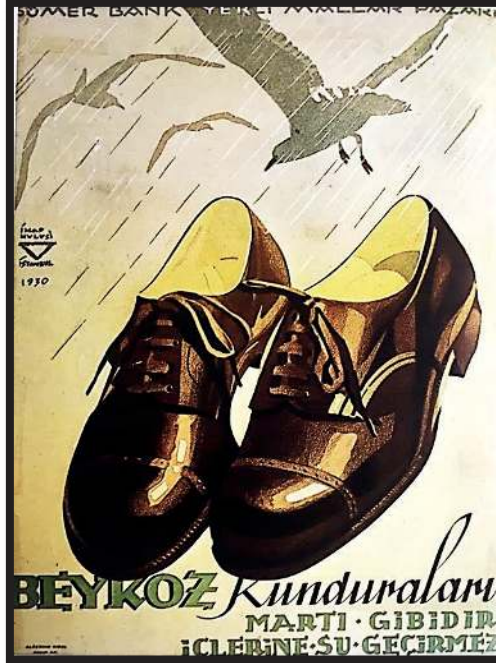
EKLER

Ek-1. Ankara Ulus'taki Sümerbank merkez binasının dış ve iç kısmının 2016 tarihinde tarafımızca çekilmiş birer görüntüsü

300

Ek-2. Sümerbank’ın mamullerini tanıtan reklam afişlerinden bir kısmı.
(Zafer Toprak, **Sümerbank**, Ankara 1988.)

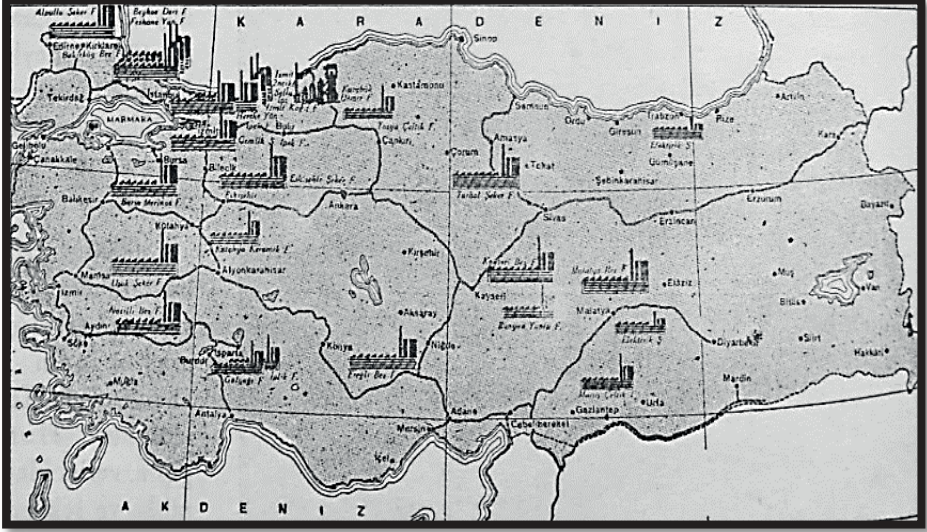
Ek-3. Sümerbank tarafından imal edilen ürün çeşitlerinden bir bölümü. (Ağır Sanayi 1977, Ankara, 1977; Zafer Toprak, **Sümerbank**, Ankara 1988.)

Ek-4. Sümerbank’ın satış mağazalarının bir kısmı. (Zafer Toprak, Sümerbank, Ankara 1988.)

Ek-5. Sümerbank'ın 1937 yılı itibariyle Türkiye genelinde tesis ettiği fabrikaları gösteren bir harita. (**Endüstri**, Sayı 10, Haziran 1937.)

Ek-6. Sümerbank'ın 1961 yılı itibariyle kurduğu ve inşasına devam ettiği sanayi tesisleri. (**Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, C 1, S 1, Temmuz 1961.)

Ek-7. 1980’lerde Sümerbank işletmelerinin bulunduğu iller. (Zafer Toprak, **Sümerbank**, Ankara 1988.)

